

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՅՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՂԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Երես

— «Ի՜նչ աւելի՛ եւս շարունակէ ընթերցումդ...» * * * 97

ԲԱՆԱՍՏԵՂՇՐԱԿԱՆ

— Սրի բաժակ. Արսէն Երկաթ 101

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— «Գող եղի մեղաց, գող կորչեսեան, գուբ ինձ փորեցի» . 102

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

— Ս. Յարութեան ճանաչի շինութեան եւ նաւակաւեաց
նազարհինգհարիւրամեայ տարեդարձը. Մ. Ե. Ն. 106

— Իպլիկները եւ անոնց շինած եկեղեցին. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունի. 109

ԴՐԱԿԱՆ

— Մոռցում բաներ. Յ. Օշական 113

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

— Հայոց առողջամական դրութիւնը. Թրգմ. Պասկ Կրդ. Բունաշեան 118

ՄԻՆՈՆՈՐԱՆԵՔ ԱՆԹԻԽԱՍԻ ՄԷԶ.

126

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Ամսօրեայ լուրեր. 127

Ս Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար ՍԻՈՆի Տարեկան բաժնեգինն է
Անդ. Շիւթ 6 (Ամեր. Տուր 1.50) կամ առարկա՝

Խաւմսեայ կամ վեցաւսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ:

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne 310N

Patriarcat Arménien

JÉRUSALEM — Palestine

Ա Ձ Դ

Արտասահմանի բոլոր գրականագետներէն, ազգային մարմիններէն եւ անհատներէն կը խնդրուի գիրքերու ամէն ապսպրանքներու եւ դրամական առաքումներու համար ուղղակի դիմել սպարանդի հետեւեալ հասցեով. —

Direction de L'Imprimerie Arménienne

Jérusalem - Palestine

Ս Ի Ո Ն ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1936-Ի ՀԱՄԱՐ

Մեծ. Տիար Վարդան Պաքժանջեան՝ Սելանիկէն,

10 օրինակ. Ի՛ր յարմար դատած վայրերուն:

Մեծ. Տիար Զարմայր Քէշիշեան՝ Գաւիթէն,

Վ. Սիվրիսարեանի՝ Մանչեսթր. — Մ. Քէօլէեանի՝ Պոլս:

Արժ. Տ. Վահան Քնչ. Ղարախանեան՝ Նոր-Զուղայէն,

3 օրինակ. Նոր-Զուղայի Արուշաղ, Սինազան

եւ Մամուլիայ գիւղերու դպրոցներուն:

Մեծ. Տիար Անդրանիկ Կէնճեան՝ Ֆրանսայէն,

Պ. Բենեամին Ժամկոչեանի Պէյրուք:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԳԵՐ. Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻԻ

ՍՈՒՐԲ ԵՐԿՐԻՆ ՍՐԲԱՎԱՅՐԵՐՈՒ ԱԻԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԷՁ՝ ԺԷ+458

ԳԻՆ՝ ԵՐԵՔ ՇԷԼԻՆ

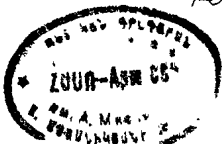
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

“ԴԵՌ ԱԻԵԼԻ ԵՒՍ ՇԱՐՈՒՆԱԿԷ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԴ...,”

(ԶԱՏԿԻ ԱՌԹԻԻ)

Եղիշէ, Վարդանանց Պատմիչը, կարճ զրուակ մը կը հիւսէ իր զրբին առաջին Յեղանակին վերջերը, որ սքանչելի կերպով կը ցուցնէ ոչ միայն Ոսկեմատենանին ամբողջ ոգին, այլ նոյն ատեն ընդհանուր այն մտայնութիւնը՝ որով հրահրուած էր բովանդակ Հայութիւնը այդ թուականին, Հաւատքի և Հայրենիքի պաշտպանութեան մահու և կենաց այն օրերուն:

Յազկերտ Բ., կ'ուզէ ըսել ան, Սասանեան գերիշխանութեան տակ և մերձ ապրող բոլոր ժողովուրդները կրօնապէս միատարր զանգուածի մը վերածելու իր մտեռանդութեանը մէջ օրէ օր աւելի դայրագնած, երբ տեսաւ թէ դէպի Հոնաց կողմերն ունեցած իր նուաճումները և Հռոմէներուն հետ կնքած խաղաղութեան դաշնագրի պահպանումին երաշխիքը աւելի հաւանականութիւն կը ներշնչեն իր ծրագրին յաջողութեանը, բարձրամիտ հպարտութեան նուազներու մէջ, սկսաւ սոփեստութեան ևս դիմել — ինչպէս առհասարակ կ'ընեն այդպիսի հոգեվիճակի մէջ զանուանները. քրիստոնէից զգացումներուն վրայ ազդելու դիտումով՝ ծիծաղելի կողմեր կ'ուզէր գտնել անոնց հաւատքին մէջ. զոր օրինակ, կը ցատկոտէր, կ'ըսէ, թէ Ինչպէս իբրեւ Աստուծոյ կը հաւատան առնո՞ք տանջուած, խաչուած, մեռած և թաղուած մէկու մը: Հրապարակաւ կը նախատէր և ծաղրանքի առարկայ կ'ընէր Քրիստոսի անունը և Քրիստոնէութեան գաղափարը: Անգամ մը, «ցնորաբան դանդանչանք» իր մէկ այդպիսի վայրկենին, Գարեգին անուն դեռատի հայ նախարար մը, որ զինքը լսողներուն մէջ էր, քաջութիւնը ունեցաւ հարցընելու իրեն. — «Իայց դուն ուսկի՞ց իմացած ես այդ ամէնը, Տէր Արքայ»: — «Իմ առջև կարդացին ձեր մոլորութեան գիրքը». եղաւ բռնակալին պատասխանը: Երիտասարդ հայը համարձակութիւն զգաց այն ատեն նորէն յարելու. «Ինչո՞ւ մինչև այդ տեղ կարդալ տուիր. դեռ աւելի ևս շարունակէ ընթերցումդ, ու պիտի իմանաս անոր յարութիւնը, շա-

տերուն յայտնուելը, երկինք վերանայը, Հօրը աշակողմը նստիլը, երկրորդ գալուստի մը իր խոստումը, արդար դատաստանին հատուցումը», եայլն:

Այսպիսի խօսքեր, այդպիսի ուժգնութեամբ ըսուած, կատարութեան կրակին վրայ նետուած ճարպի կտորուանք միայն պիտի ըլլային անշուշտ. և արդարեւ կտրիճ Հայը իր մահովը քաւեց իսկոյն իր յանդգնութիւնը: Իր արիւնը նախերգանքը եղաւ ազգովին ընդհուպ կատարուելիք մեծ նահատակութեան. իր մանրադէպը յառաջաբան նախանկարը՝ ճիզգետը պատերազմաբար հրաշովէպ յուշադրքին. իսկ իր հաւատքն ու մտածումը, հասարակաց զգացումն ու նըշանաբանը արդէն իր ժողովուրդին սրտին ու կեանքին, եղաւ նաեւ՝ յետոյ ընդմիշտ՝ համոզումին հանգանակը անոր ապագային:

Ո՛չ. գերեզմանը վերլակէտը չէ՝ Քրիստոսի կեանքին:

Մէկ կողմ կը դնենք աստուածաբանութեան և աւետարանական գիտութեանց այս մասին դասաւորած փաստերը, որոնց հանդէպ չի կրնար բոլորովին անդիլող ըլլալ ամենէն դաժան սկեպտիկն անգամ. ու հարցին կը մօտենանք լոկ բարոյական տեսակէտէն, այսինքն ուղղակի կեանքին ճամբով:

Օրէնքներու սկզբունքը միւնոյնն է հոգեկան և բնական ոլորտներուն մէջ հաւասարապէս. որ և է կառուցուածք՝ հաստատուն և տեական լինելու համար՝ պէտք է կանգնի ամուր հիմի վրայ: Փխրուն ու փուտ քարը չի կրնար իր վրայ բարձրացընել մեծազանգուած ծանր շէնք: Այսպէս, առասպելն ալ, խառուած սրտի սխալանք կամ խաբող մտքի յերիւրանք — երկու պարագային ալ՝ ոչ ճշմարտութիւն — պիտի չկարենար երկար դարեր իբր խարխախ ծառայել ծանրակշիռ և կարևոր հետեանքներով արդիւնաւորուած գործի մը, որ Քրիստոնէութիւնն է:

Ամբոխէն մոռցուած, իրեններէն անտեսուած, իշխանութիւններէն պատժուած, մահերուն ամենէն անարդազոյնովը գերեզման իլուցուած մարդու մը յիշատակը անկարելի է որ ունենար այն ծաւալուն բեղմաւորութիւնը և յարաճուն կենդանութեամբ միշտ վերանորոգուած և բազմապատկուած այն վիճակը, որ քրիստոնէական կեանքը, քրիստոնէական գիտութիւնն ու բարոյականը, քրիստոնէական քաղաքակրթութիւնը, ի մի բան՝ Քրիստոնէութիւնն է անա:

Քրիստոս չէ մեռած. ուրիշ խօսքով՝ որչափ իրականութիւն է անոր իր մահը, նոյնքան իրականութիւն է նաեւ յարութիւնը. այս էր իր աշակերտներուն համոզումը. այս եղաւ աւաքելական քարոզութեան առանցքը և, ի վերջոյ, Քրիստոնէական Եկեղեցիին հիմը:

Այս հաւատքը դարերուն հետ միշտ աւելի խորացաւ և ընդարձակուեցաւ սիրտերուն և միտքերուն մէջ. ոչ թէ որովհետեւ հեռաւորութեան մշուշին մէջ պատմական տպաւորութիւններուն անզայտացումը հետզհետէ դժուարացնելով մանրամասնութեանց ճշգրտումը՝ թոյլ տուաւ որ զգացումներն ու երեակայութիւնը աւելի ազատ թափով գործեն ենթագրութիւններու գետինին վրայ — ու պատահածը ասոր հակառակը միայն պիտի կրնար ըլլալ — այլ որովհետեւ իրարու յաջորդող սերունդները, զործը իր արդիւնքէն դատելու տեսակէտին կապուած, միշտ աւելի իմաստութիւն նկատեցին խնդիրը գործնական չափանիշով մը կշռելու կերպը:

Սիրտերն ու միտքերը նոյն չափով զբաղեցնան անով, այդ խնդրով. որովհետև որչափ զգացում մը՝ նոյնչափ և սկզբունք մըն էր ան. իրական և հոգեկան, բարոյական և վարդապետական հաւասարապէս, էութեամբն ու բնութեամբը միանգամայն: Ան'որ համար է որ Քրիստոսի յարութեան, և յետոյ, անոր հետեւաբանութեամբ, Քրիստոսով յարութեան զազափարը, ինչպէս պատուանդանը եղաւ կրօնքի մը, նոյնպէս նաև կռուանը դարձաւ փիլիսոփայութեան մը:

Սէլը կրնայ խոցուիլ՝ բայց չի մեռնիր. անա՛ զգացումը՝ բարոյականի իր ամենէն յստակ իմացումին մէջ. ճշմարտութիւնը կրնայ ստեպ տարակոյսներու կամ տարակոյսներէ զարնուիլ, բայց ատոր համար ոչինչ կը պակսի իր արժէքէն, ընդհակառակն. զի ոչինչ այնքան կրնայ ծառայել ճշմարտութեան՝ որքան տարակոյսը. անա՛ւատիկ սկզբունքը:

Քրիստոս՝ գերագոյն սէրը և գերազանց ճշմարտութիւնը եղաւ, և այս՝ ոչ միայն իր անձին այլ նաև մեր կեանքին մէջ: Ոչ մէկ կրօնքի մէջ զգացումն ու սկզբունքը, սիրտն ու միտքը, սէրն ու ճշմարտութիւնը այնքան ճշգրտօրէն ներդաշնակուած են իրարու հետ, այնքան սերտիւ աղուցուած իրարու մէջ, որքան Քրիստոսնէութեան մէջ, որ, այսպէս՝ բարոյականի և իմաստութեան հրաշալի միաւորում, զգացուած և հասկցուած կեանքին բարձրագոյն խորհուրդը, կրօնքներուն կրօնքը եղաւ իրօք և իրաւամբ:

Այս է պատճառը որ կը հաւատանք թէ՛ Նա՝ որուն անձը այս ամէնուն սկիզբն ու լրումը հանդիսացաւ, և որմէ այդ կեանքն ու կրօնքը ստացան, մին՝ իր օրէնքը և միւսն իր ներշնչումը, չի կրնար աւարը դարձած ըլլալ մահուան:

Գերեզմանը ոչ թէ վերջակէտը, այլ՝ համեմատաբար աւելի ճիշդ պիտի ըլլար բռնի՝ սկզբնակէտը եղաւ Քրիստոսի կեանքին: Կը հաւատանք ասոր, որովհետև կը հաւատանք թէ Քրիստոսի յարութիւնը Քրիստոնէութիւնն է նոյն իսկ: Քրիստոս յաւերժօրէն կ'ազդէ Քրիստոնէութեան մէջ՝ իր աստուածային խորհուրդին բովանդակ մեծութեամբն ու զօրութեամբը. ինքն է որ ծնունդ կուտայ այն բոլոր յեղաշրջութիւններուն ու յառաջդիմութեանց, որոնք մարդկութիւնը թերևս ստեպ ծանր բայց միշտ ապահով փնտցնող մը գէպի լաւագոյնը կը տանին. իր ոգին է որ, ինչպէս ի հնումն՝ երկար դարեր՝ դիւցազնական առաջինութեանց ուղղիչ ոյժը եղաւ սուրբերու և արդարներու խղճին մէջ, այսօր ևս՝ սրբութեան և արդարութեան զազափարականովը կը վարէ մարդկութեան կեանքը, յօրինուածեալ կարգաւորութեան ամէն վայրկեան աւելի ընդարձակուող արդիւնքներով: Գութը, քաղութիւնը, մաքուր զարգացումը, գաստիարակութիւնը, անշահադէտ գիտութիւնը, որոնք հետզհետէ աւելի մեծ չափով կը բարեբարեն մարդկային ճակատագրին, զործն են իրմով պայծառացած խեղանքերու:

Գժբախտներու, տկարներու, ինկամներու անհուն բազմութիւն մը՝ բովանդակ աշխարհին մէջ՝ ամէն օր իր անուան տակ կը գտնէ իր կապոյտն ու սփոփանքը: Լոկ իմաստունի մը, միայն բարոյախօսի մը, սոսկ հանճարի մը, նոյն իսկ մարդաբէի մը անձովը կարելի չէ բացատրել այս ամէնը. այդպիսիները շատ անցած գացած են պատմութեան հորիզոններուն առկէն, առ առաւելն լուսաւոր գիծեր թողլով իրենց ետէն: Քրիստոսի անունը արեւով ու զօրութեամբ լեցուն կեանքն իսկ է, որ կը լեցնէ աշխարհն ու մարդկութիւնը:

Առանց Գրիստոսի աստուածային և կենդանի ներկայութեան հաւատքին՝ անկարելի պիտի ըլլար հասկնալ քրիստոնէական կեանքն ու իրականութիւնը:

ՁԳրիստոս ըմբռնելու համար ուրեմն պէտք չէ համագրաւուիլ միայն իր չարչարանքներուն և մահուան մտածումով, կանգ առնել խաչին ու գեղեցմանին առջև. հարկ է աւելի առաջ երթալ, և դիտել զինքը իր միւս կեանքին, իրմով վերարդդրուած կեանքին մէջ: Անհրաժեշտ է աւելի ևս շարունակել ընթերցումը...

Իրաւունք ունէր մանկահասակ հայ նախարարը հաւատքի այդ շնչաւ գնելու Յազկերտի ճակտին նետած իր հարցումին, աւելի ճիշդ՝ պատասխանին մէջ:

Իբրև մօտէն իրագել մէկը Տիգրանի արքունիքի ներքին դրութեան և Սասանեան Հայրստութեան քաղաքական կացութեան՝ ան զիտէր անշուշտ թէ այդ պետութիւնը իր դէպի նուազում միտող այն ատենի վիճակին մէջ ալ որչափ ահեղ զօրութիւն մըն էր դեռ. իսկ իբրև իր ազգային իշխանութեան մէկ ներկայացուցիչը՝ խեղամուտ էր անտարակոյս զինուորական միջոցներուն, զորս Հայ ժողովուրդը կրնար այդ միջոցին տրամադրել ինքզինքին, պարսկական լուծին տակ: Բայց այս ղամենէն աւելի վերահասու էր անիկա սա ճշմարտութեան թէ նիւթէն վեր զաղափարը կայ, աւելի հզօր, և թէ թիւին մէջ չէ որ ոյժը կը բովանդակուի անպատճառ. փրկչին խաչէն ու դազաղէն անդին անոր յարութեան փառքը կը տեսնէր ան. ու հալածանքներուն և թշնամութեանց մէջլէն՝ որոնք սկսէր էին արդէն այդ միջոցին կրակէ շրջանակի մէջ առնել իր ազգն ու հայրենիքը, ան կը նշմարէր մշտանորոգ վերկենցադուսի պատկերը, որ իր մոխիրներէն վերածնունդ փնտրելին խորհրդանշանովը կը լուսաւորէր այրեացաւեր տխրութիւնները:

Կը հաւատար Գրիստոսի յարութեան և ատով նոյն իսկ Գրիստոսով անմահութեանը իր ժողովուրդին. երկու փաստերը իր մտքին մէջ դէմ կուտային իրարու, իր սրտին մէջ վեր բռնելու համար հոգևոր և զաղափարական ճշմարտութեան մը սրբութիւնը:

Նոյն հաւատքը, Գրիստոսի և Գրիստոսով յարութեան միևնոյն համոզումը չէ՞ որ կ'ողկորէ ցայսօր մեր ազգային և կրօնական կեանքը: Ո՞ր ազգ մեզի չափ զիտակցօրէն պիտի կարենար Առաքեալին հետ ըսել իր խղճին խորէն. «Ձշարչարանս Գրիստոսի ի մարմնի իմում կրեմ». իրեն համար չէ՞, իր դատին՝ իր մտաւիպարին համար չէ՞ որ հալածուեցանք, տանջուեցանք և չարչարուեցանք ժամանակի երկար տևողութեան մը ընթացքին, և զօրհանապազ Բայց ո՞րն է այն ժողովուրդը, որուն համար այնքան իրաւամբ կարելի լինէր ըսել. «Յոյս նոցա լի է անմահութեամբ». ե՞րբ, իր ա՛յնքան տուալտանքներուն մէջ, այս ազգը ո՞ր մը կրցաւ զգալ յոյսին նուազումը իր հոգիին մէջ: Եւ ո՞ր ազգին համար, աւելի քան մեզի համար, արդարութիւն պիտի ըլլար անդրադառնալով ինքն իր վրայ ըսել ինքն իրեն. «Եթէ չարչարանացն կցորդ լինիմք, և փառացն հազորդ լինելոց եմք». և յետոյ «Յարութեամբն իւրով մեզ զկեանս պարգևեաց»:

Այո՛, իր վրայ մեր հաւատքին մեծութիւնն է որ մեր մէջ կը շինէ զօրութիւնը հաւատքին՝ մեր վրայ:

Հայ ժողովուրդ, ի սփիւռս աշխարհի հալածական, հողմակոծեալ, և չարչարալից կեանքիդ մէջ ալ, գերեզմանին խորհուրդը թող չմթագնէ սրտիդ լոյսը. շարունակէ՛ ընթերցումդ... մահէն և թաղումէն ետքը յարութեան ճշմարտութիւնը կայ դեռ. թո՛ղ չմեռնի հաւատքը քու մէջդ այդ մասին:

«Փա՛ռք յարութեան քո, Տէր»։ Երգէ այդ փառքը, անոր մէջ դուռն երգած պիտի լինիս նաև քու յոյսիդ փառքը...:

★ ★ ★

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ս Ր Տ Ի Բ Ա Ժ Ա Կ

Կոսրած բաժակ լեցնւն ետէկ արեւներու բոքր գինիէն,
Երբոր իյնաս սիեզերքի կախարդական սեղանէն վար,
Սի՛րս իմ խորունկ, ո՞ր աստղին մէջ քու երազներդ պիտի վառեն
Իրենց գոյները բոցահուր ծաղիկներու պէս անհամար...

Ո՞վ, գիւեքին մէջ ունկրնդիր աստեղային հծծիւններու՞
Պիտի լրսէ քու բարախումդ, անհունի թեւ սարսուռագին,
Որո՞ւն երբեք ծարաւի պիտի խըմեն ջինջ արեւուն
Գիւնին՞ գուցէ դեռ չի մարած ծաւի բիւրեղը բաժակին:

Ա՛ն, այն ասեմ, այդ ռապէին, խորհուրդի պէս յաւերժական
Նորէն քու մէջըդ առքթէ՛ր լուսահոս ակը բերկրանքին,
Ու վերքսին պըսակուէ՛ր ծաղիկներէն որ թօւնեցան,
Ու վերքսին քեզ օրօրէ՛ր յիշատակի լոյս մեղեդին...

Ու ձեռք մը քեզ թո՛ղ վերցընէ՛ր, կոսրած բաժակ լուսածորան,
Սի՛րս իմ, օրուն գերդ ուղեւոր մը ծարաւի խոնարհեցայ,
Գիւնովութեան իր կառօսի՛ն, քախանձանքին իր անսահման,
Ու նորէն տե՛ղ մ'ունենայիր սիեզերքի սեղանին վրայ...:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱՍԹ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ(*)

«Պոզ եղէ մեկաց, գոզ կորսեանք, զուր իմն փութեցի»
ՇՆՈՐՀԱՆԻ

Այս երեք կարճ տողերուն մէջ կը խըտացնէ Շնորհալի՜ մեղաւորին հոգիին պատկերը, այնպէս՝ ինչպէս ինք մեղաւորն իսկ կը տեսնէ զայն: — Նրեակայեցէ՛ք մարդ մը, որ աւերակի մը առջև կեցած, տըրտում, խելակորոյս կը նայի անոր: Միժաղկոտ բլուրի մը կողմի վրայ, լայն տեսարանի մը առջև, այրած՝ ինքն իր վրայ կործանած չէնքի մը բեկորներուն կոյտն է ան: Իր շուրջը, ուր ծուխի հոտ մը կ'ըկ-գացուի տակաւին, և բուսական անդին, ուր թռած մարած խանձողներ կ'երևին ճգմուած կանանչներու վրայ, տխուրթիւն մը կախուած է. բայց աւելի անդին, աւելի հեռաւոր սահմաններու վրայ, ուր գարնան աղուբուրթիւններուն մէջ, կարծես պար բռնած են ծաղիկներով զարդարուած ծառերը, խայտանքի մէջ է բնութիւնը:

Ինչ էր այդ չէնքը, որուն փլատակներուն տեսարանը հիմակ այնքան ընկճեր է զինքը. իր փառքերով ու աշխատութեամբը, իր խնայողութիւններուն արդիւնքովը կառուցած էր զայն՝ գրեթէ ոչինչէն, վասնզի ոչ մէկ ժառանգութիւն կանխաւ չէր տիրացուցած զինքը ոչ մէկ բախտի, և ինչ որ ունեցած էր՝ ունեցած էր իր զուտ անձնական ճիգովը միայն: Ու տակացած էր ան այդքան տառապանքի և յոգնութեանց, ապագայի մը նախահազութեամբ: Այդ տունը իր բոյնը պիտի ըլլար. հոն պիտի բնակէր վաղը գեռ նոր կաղմելիք իր ընտանիքը. այդ բանին համար տեսած էր ամէն պատրաստութիւն. և ահա, երկար տարիներէ ի վեր երազուած երջանկութեան մը նախօրեակին, յիմարական և չխոստովանուելիք անխո-

հեմութեան մը զոհ կ'երթար իր ամբողջ մտածմունքին, հոսանքին և զոհողութիւններուն պտուղը: Շէնքի մը աւերակէն աւելի՜ երազի մը փլատակին առջև կանգնած էր ան, կրնար խորհիլ թէ նախկանը անկարելի պիտի չըլլար թիրեա նորէն ունենալ, քանի որ երիտասարդ էր գեռ. ու բարոյականի հարցն էր մանաւանդ որ կը տանջէր զինքը. իր պատիւը, իր պատիւը. ա՛յս էր իր ամենամեծ մտահագնութիւնը. ի՞նչ պիտի ըսէին, ի՞նչ պիտի խորհէին հիմակ իրեն համար ուրիշները: Վի՛նչ ըրի, ի՛նչ պէտք էր ընէի, ի՛նչ դրութեան մէջ ձգեցի այսպէս ես ինքզինքս, ի՛նչ պէտք է ընեմ հիմա՛կ»:

Դիտեցէ՛ք որ այս տրտում դէմքին վրայ գիծ մը կայ, որ սիրելի կ'ընծայէ զայն. ուրիշներ այդ դրութեան առջև թիւրեւ աղէտաւոր միջոցներու գիւմէին. ինք չի կորսնցներ ինքզինքը, ու կը մտածէ վիշտին առջև. քա՛ղ և աղնիւ մարդն է ան:

Ճիշդ այս է՝ իր ըրածին հետեանքին առջև լուսարած մեղաւորին վիճակը. իմ խօսքը հաս այնպիսիներուն համար չէ, զորս մեղքը իր ամէն մէկ հարուածին տակ աւելի կը թմրեցնէ՝ կ'անզգայացնէ, որոնք տնկումէ անկում կը գլորին ամէն վայրկեան, տիգրիսի մէջ ինկածին նման ամէն շարժումի աւելի խրուելով դէպի խորը գայտին. անոնք, Ս. Հոգիւնով դէմ հայհոյողներն են, որոնց համար փրկութեան ամէն յոյս անցած գացած է այլ ես. որոնք աննչացած՝ քարացած են այլ ես, անընդունակ որ և է վերականգանութեան, և որոնց միակ ծառայութիւնը ուրիշներու համար զգաստացուցիչ օրինակ լինելը պիտի ըլլայ այլ ես: Կորսուած գրամը գլուտեցած աղքատ կնոջը աւտուքին մէջ, որովհետեւ արքայական պատկերին դիմը բոլորովին սրբուած չէր պղինձին վրայէն. կորսուած օշխարը կարելի եղաւ նորէն գտնել, որովհետեւ հովուական սրինգին անուշութիւնը իսպառ չէր ջնջուած իր յիւշողութեան մէջ, ու թէև լեռներու անհլին մէջ մոլորած՝ յաճախ ետ կը գտնար ու կը մայրէր դէպի իր փառախը. ու անառակը կըցաւ նորէն գտնել հայրենի տան նամբան, որովհետեւ միտքն էր միշտ հօրը արցունքէն շողացող նայուածքը:

(*) Ս. Պատրիարք Հայրը, ինչպէս կ'երևի ամբօրեայ լուբերու բաժինէն, այս տարի ամէն Գշ. երեկոներու իր քարոզները՝ Ս. Ներսէս Շնորհալի մտածութեանց ընդլայնումներու շարք մը բռնաւ Այստեղ կը դուռի Մարտ 17ի Գշ. երեկոյեան խօսուածքը:

Իմ խօսքը ա՛յն մեղաւորներուն հա՛մար է, որոնք թէն գայթա՛մ և ինկա՛ծ, եւ սակայն չեն խորտակուած իսպառ, և կրնան և կ'ուզին այժ զգալ և ժողովել իրենց մէջ նորէն ստեղծ կանգնելու. որոնց սիրտն ու ասածումը բողբոլովն չեն խաւարած, և դիտեն թէ թանձրօրէն ամպաւած և անձրեայոյզ երկնքին հոռւ միշտ կայ կապոյտ երկինքը: Ու այգլիսի՛ մըն է որ կ'ականարէ Շնորհալի, երբ տնոր բեւրանը կը գնէ այդ ողբը. «Գող եղէ մն. դաց, գաող կորստեան, գուբ ինձ փորեցի»:

Ինչ կենդանի և հզօր բացատրութիւն. անդիլ գողցա՛յ. կը գողցուին ընդհանրապէս արժէքաւոր եղած կամ այդպէս նկատուած բաները. բայց կը գողնան անոնք միայն որ ծուռ բան մ'ունին իրենց բարքին կամ բնատուրութեան մէջ. որոնք կորսնցուցած են իրաւունքին պաշտօնաւորութիւնը, և որոնց մէջ երբեմն այնքան կուրացած կ'ըլլայ պարկեշտութեան զգացումը, որ ստէպ յանձնառու կ'ըլլան անիրաւութեան մը, պարտականութիւն մը կատարելու համոզումով նոյն իսկ:

Գող եղէ. «ես էի գողցողը». այս խօսքին մէջ, խոստովանութենէ առաջ և աւելի՛ հոգեբանական ճշմարտութեան մը յայտարարութիւնը կայ: Սեռ և առ նուազը սխալ բերումի ծնունդ և ինքնադատարացումի գուր ճիգ է կարծելը և ըսելը թէ անդիմադրելի է հրապոյրը՝ զոր չարը կամ մեղքը իր բոլոր ձեւերով ունի և ի գործ կը գնէ մարդկային բնութեան վրայ. եթէ այդպէս լինէր արդարեւ, բոլոր մարդիկ շարունակ մին քան զմիւսն ահաւոր մեղքերու մէջ պիտի թաւալէին, ու աշխարհ սկիզբէն ի վեր երբեք հանդիսատես եղած պիտի չըլլար որ և է բարի և արդար բարքը: Ինչ: Չարիքը, ու այդպէս ըսելով պէտք է հասկնալ բարոյական չարը միայն, գործն է միշտ եսին: Մենք է որ միշտ կ'երթանք դէպի մեղքը, դէպի բարոյական չարը, և ոչ թէ ան է որ կը քաշէ զմեզ իրեն: Զգայութիւններ կրնան ազդել մեր ֆիզիկական կազմին, մեր մարմինին վրայ. բայց մարդը մարդ է ո՛չ թէ իր մարմինին այլ հոգիին մէջ, Հոգին է որ կը բռնէ և կ'ուզէ մարմինը իր ամբողջ գործարանաւորութեանը մէջ: Ու կը գոր-

ծենք մեղք, զո՛հ կ'երթանք բարոյական չարին՝ ա՛յն աստի՛ն միայն, երբ հոգին ինքնին տկարացած է իր մէջ, երբ բարիին զգայարանը՝ խիղճը՝ չի գործեր բնականոն կերպով, երբ դատողութիւնը մթաքած է և չէ կարող ընտրանք ընելու լա՛կն և յոռիին միջև, երբ կամքը սարուկ գերին է դարձած ոչ թէ ուղիղ բանին՝ այլ թիւր միտումներու, կիրքին և հաճոյքին միայն, երբ, ի մի բան, մեր ազատութիւնը սխալ ուղղութեան վրայ է լարուած. ու մեղքը Աստուծո՛մէ մեզի տրուած ազատութեան կարողութիւնը ի չարն ու չարաշար գործածելու բերումին արդիւնքն է միայն:

«Գող եղէ մեղաց», այս խօսքը, ինչպէս ականալիցեղի, խոստովանութիւն մըն է նաեւ. Գողցայ մեղքը, թանկագին բան մը կարծեցի բարի արժէքները չքացնող այդ չար գորութիւնը. երջանկութիւն համաբեցի ինձի, յիմարութեան նուպին մը մէջ, ինչ որ դժբախտութեան և քայքայումի սկիզբ և աղբիւր է ինքնին. ասնակոխեցի աստուածային օրէնքն ու պատուիրանը, անձնատուր ըլլալու համար՝ մալրեցնող սկզբունքներու. արհաւիրքիցի օրբութիւնը, արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը, անձիս վրայ անպատուեցի Աստուծոյ նշմանութեան պոտկերը, հոգիս մարմինիս ծախեցի, դիպկնացնելու համար մէջս ինչ որ ունէի բարձր, աչինու մը վսեմ. լոյսը խաւարին, աստղը տիղմին հետ փոխեցի. վա՛յ, երիցս վայ ինձի:

Մտադիր ինքնաքննութեան յալո՛րդող աղիւղորմ լացի այս ճիշն է որ կը խտանայ Շնորհալիի այդ սեղմ բառին մէջ. «Գող եղէ մեղաց»: Ճաւագին ազաղակ, որուն մէջ սակայն բոլորովին չմեռած, չփճացած, ընդհակառակն վերականգնելու ևս իր կոյումին վերադառնալու կեանքի մը շունչը, հեքը կը գգացուի: «Գողութիւն ըրի՛»:

այս խօսքը, գողութիւն ընողին չբթունքին վրայ, ցեխին մէջէն փոսփորափայլող լոյսին բաց է, որ նախ անոր մէջը ինկողին կը ցուցնէ իր շուրջը ձեւացած ճահիճին գարշ տեսարանը. նայուածքն է ան՝ դէպի վեր, դէպի հեռուն՝ դէպի այդ ճահիճը չըլնանալու աղբը՝ զոր իր ներսը գեռ չէիջած հաւատքին զգացումը կ'երգէ:

Ոչ միայն արտառուչ, այլ նաև վսեմ և արիական բուն մը ունի այդ ողբը. ինքնաճանաչութեամբ լուսաւորուած հոգիին խոստովանութիւնն է անկա եւ ատով նոյն իսկ խոնարհած հոգիի մը խիզախ քայլը՝ դէպի զղիւստ։ Մեղքը գողցայ՝ թէն բոլորովին անհատական արտայայտութիւն՝ բայց համազօր է Վաստուծոյ առջև մեղք գործեցի» (== Մեղայ Աստուծոյ) կրօնական այն միւս արտայայտութեան։ Գիտէ թէ ինքն է իր գործած յանցանքէն փնտռողը, զի Աստուած, իր իսկութեանը մէջ այնքան բարձր է իր զօրութեանը մէջ այնքան անմասնիկ, չի փնտռուի մեր ոչ մէկ արարքէն։ Բայց գիտէ նաև թէ Աստուած է արհամարհողը, զի աշուր օրէնքն աւագաւորէն է որ ոտնակոխուած են։ Այս պատճառաւ, ինքնաքննութիւնն ինքնաճանաչութեան անցած արդէն, ինքնաճանաչութիւնն կուգայ ինքնագատութեան, իր արարքին ծանրութիւնը ճշդելէ և զայն ըստ այնմ որակելէ վերջ՝ կը կշռէ նաև անոր հետեանքին իրեն պատճառած թշուառութիւնը, երբ կ'ըսէ. «գտող կորսեան», մեղքը գողցայ՝ բայց կորուստը գտայ։ Ինչ ընել կ'ուզէի, և ինչ եղայ. կը խորհէի աւելի մեծ, աւելի շքեղ և հզոր գիրքի տիրանալ, ու ամենէն նուազս՝ ամենէն տախտի գրութեան ենթարկուեցայ. ինչ երազ և ինչ պիտի անկուս։

Աւաղանքին ձայնն է, ամօտասանքին ճիւղը՝ որ կ'իւլէ ճրւագող սիրտին խորէն. ու ասիկա նոր և աւելի վճռական քայլ մըն է դէպի զղիւստ և ապաշխարութիւն. սիրտէն աւելի միտքն է որ կը գործէ հիմակ։ Նոյն զգաց մեղքը, պատկեր մայն հոգեկան վիճակ, վերայ կամ ընդհատութիւն, զգահութիւն կամ սէր, զգացումով է որ կը սկսի. բայց զատուածն է որ իր բուն սահմաններուն մէջ կը դնէ զայն. ու նրա այդ կ'ըսէ, խորհելով եւ ըմբռնելով անոր իրեն պատճառած աղետքին ահաւորութիւնը, որ անգոհանքի զարհուրանքի մը մէջէն հառաչել կուտայ իրեն. «կը կորուսուի, կորուսեցայ, պիտի կորուսուի». մընացածը զփռալին չէ իմանալ. կ'ուզէ ըսել, չըզի մէկը որ օգնէ ինծի։ Իր ակնարկը դէպի երկինք կը շողայ. յոյսն է որ կը լուսաւորէ իր նայուածքը։ Ամեն

նարարի զօրութեան մը հաւատքը, որ նորէն արթնցած է իր էութեանը մէջ, կը տաքցընէ իր սէրը, կամ տաքութեամբ կը լինէ իր սիրտը գերիվերայ բարութեան մը նկատմամբ։ Բայց խիղճը, անկաշառ դատաւոր, կը հսկէ իր մէջ, կորուստի երկուդէն սասանած անոր սիրտը անգամ մըն ալ կ'արիւնէ՝ ցոյց տալով իրեն թէ ինքը՝ միայն ինքը եղած է պատճառը զինքը սոսկացնող այդ կորուստին. ա'ն՝ ներքին այդ դատախազն է որ ըսել կուտայ իրեն, աստիճան մը աւելի եւ խաւարացնելով իր զգացումն ու դատումը իր մէջն ու շուրջը ստեղծուած աւերին խորհուրդին մէջ. «Գութն ինձ փորեցի». իմ պեղած անդունդին մէջն է որ գործուեցայ. ես փորեցի անդունդ իմ քայլերուս առջև. ես ինքզինքս ձգեցի անոր մէջ։

Պատասխանատուութիւնն է որ կը կեղեքէ իր հոգին. առիւծի թաթ՝ որ ամէն վայրկեան կը պատառէ իր խիղճը։ Արիւններու մէջ կը թաւալի գիտակցութիւնը։ Մէն մի շարժումին, անգամ մը եւ և աւելի հսկածային տառապանքի ենթարկելով զինքը այդ տեսակէտով։

Նոյն հառաչանքն է որ, յանկերգի մը պէս, աւելի կամ նուազ տարբեր ձևով դուրս կուգայ իր կործնէն։ «Այնքան ամենայն» իմ արդի կը որը կը հոլովուի ինքնապատուութեան, ինքզինքը պատասխանատուութեան զգացումին տակ կողկոճող այդ աղեկիկէ զգացումին շուրջը։ «Դաւեցի զանձն իմ, դաւաճանեցի, դարան գործեցի» (Նա էի որ դաւաճանեցի, դարան գործեցի) իմ հոգիին դէմ)։ «Ընտրեցի զչարս. ընկալայ կամաւ զհոյս մեղաց» (Նա իմ կամքովս ընտրեցի չարը և ընդունեցի մեղքերուն բազմահոյս բազմութիւնը)։ «Հռոր մեղաց կրկող հրդեհեաց որ յիս հոգեւոր բարիս» (Մեղքին՝ որուն գողը եղայ ես՝ մեղքին կիւղէ կրկնէ որ որ այրեց վառեց իմ մէջն եղած հոգեւոր բարիքները)։ «Ճաշակմամբ մեղաց ճաշեցի զմահ, ճոխ աղքատացայ» (Մեղքէն զգացած համա՝ արժոյթն էր որ ինծի հացի պէս ուտել տուաւ մահը. ես եմ իմ ունեցած հարստութիւնս կորսնցնելուս, աղքատանալուս պատճառը)։ «Կամաւ կորացայ կարկամաւս անձամբ, կանգնիլ ոչ կարեմս» (Ձեռ կընամ որտեղ ելնել, որովհետեւ հոգին անգամաւորեցի և

կամաւ կործանեցի ինքզինքս)։ Ճշմանամ զղջանալ, ջեռանիմ դարձեալ, ջեռանում հրով մեղաց (Հազիւ թէ փափաք կը զգամ, ջանք մը կ'ընեմ զղլալու, բայց չարու թեան կրակը ներսս կ'իյնայ, նորէն կ'այայրիմ, կը տապանամ մեղքին կրակովը)։ Ո՛րդ պիտի ապատէ զիս, «Թաթալիմ արդ՝ մով, թաւալիմ ի մեղս, թօթափել չկարեմ» (Այնքան թաթաւուած եմ տիղմով, որ քանի շարժիմ, այնքան կը թաւալիմ մեղքերուս մէջ)։ Էմ եւ կրնար զանոնք թօթափել իմ անձէս)։

Ի՞նչ կենդանի և հարազատ պատկեր՝ ներքին տառապանքէն պատճառուող եւ փրկութեան տենելով տաշտուող սիրտին։ Մարդերուն ամենէն արդարեւորէն և սուրբերէն մին, որ Տնորհալին եղաւ, ի՞նչպիսի ճշգրտութեամբ կը ներկայացնէ զայն։ Մի՛ ըսէք թէ ի՞նչ փորձառութենէ կը քաղէ կը հանէ անիկա այդ ամէնքը։ անոնք որ մաքուր են հոգիով և խիղճով՝ շատ աւելի յստակօրէն կը կարգան կեդոտուած խղճմտանքի մը զաւարուժեմբ, քան նոյն ինքն այդ խղճմտանքին տէր անձը։ Պատկերը լոյսով կը տեսնուի միշտ, լոյսով մը՝ որմէ շատ աւելի ունի անպատճառ արդար հոգին։ Այդ լոյսին տկար բայց հետզհետէ բռնկող նշոյններովն է նաև որ մեղաւորը հեղհեղէ կը տեսնէ ու կը ճանչնայ հոսով ուրիշն ինքզինքը, իր հոգին լեցնող խաւարէն ինքզինքը դուրս նետող քաղութիւն մը շինելով ի վերջոյ։

Այդ գիծն է, պիտի ուզէի ըսել՝ այդ ճառագայթին է որ կը փայլատակէ նաև Շնորհալուց զծած պատկերին մէջ։ Խարստապանք, ներքէ, կոծկոծանքներէ, զգայառմաներէ, յուսահատ և սրտակեղծ տախտապարումներէ, ինքնադատապարտ խղճահարութիւններէ չարախուած հոգին իր երկինքը ծածկող թխպահոծ ամպերուն մէկ ծայրին վրայ կը գտնէ վերջապէս պատուածք մը, ուսկից կապտող կ'երեկի արևագեղ և զուարթ, ու իրեն կը թուի լսել ծայն մը, որ կ'ըսէ իրեն. «Ինձի տուր ձեռքդ»։ Արթնցուցած իր մէջը իր նախկին հաւատքը, անով ոգևորուած իր սրտէն կը փրթի ցնձադին երգ մը. «Փութաքի, անձն իմ, փախչիլ ի չարեաց, փափաքիլ բարեաց» (Հոգի իմ, օ՛ն, է՛լ, դուրս թորի չարիքին տիղմէն, ձգտէ՛, վազէ՛ դէպի բարին, որ միշտ կը

սպասէ քեզի, ինչպէս իր զաւկին կարօտովը մաշող հայրը, որ արցունքին ծիածանին մէջէն կը տեսնէ ի վերջոյ կորսուած սրտահատորին դարձը)։

Փութաքի արքիւր անձն իմ, փախչիլ ի չարեաց»։ դուրս ելած է կորուստի վիճէն, իր ձեռքովը փորած գուռէն։ Հըրճուանքի մէջ է երկինք՝ փրկուած մեղաւորին համար. դժոխքի դուռները, որոնք լայն բացիք էին իրենց երախը, ներս խտրասուզելու համար այդ մէջն ալ, կը դառնան ուժգին՝ դռնէնով իրենց ծխնինս բռն վրայ։

Բայց ամենէն աւելի զո՛հ է մանաւանդ ինքը. ի՞նչպէս ուրախ կ'ըլլայ աւելոծութեան մատնուած ճամբորդը, երբ հորիզոնին վրայ կը նշմարէ փարոսին բոցը։ Ի՞նչպէս կը կայտուն իր մէջ իր սիրտը, երբ կը տեսնէ ափուները, ու արքան երջանիկ կը զգայ ինքզինքը՝ հոր քիչ վերջը կեցած է ցամաքին վրայ։ Ի՞նչ հրճուանք կ'երանաւէտէ սիրտը, երբ, մահացու ախտէ մը հրաշքով ճողոպրած, նորէն կը բուռնաւ աչքերով արեւին լոյսին. ես ունեցած եմ այդ փորձառութիւնը իմ անձիս մէջ, հեռաւոր ճամբորդութեան մը ընթացքին, առեւիտ տանջանքներէ վերջ՝ երբ առտու մը կոտորեք էր տենդին թափը և սրտիս զարկը գտնեք էր իր չիլուը, ու կ'արթնայի մահաքուն թմրերէ մը, ի՞նչ անոշ զգացում կը լեցնէր ամբողջ էութիւնս. «այսպէ՛ս արդեօք, կ'ըսէի ես ինձի, պիտի զգար նորածիլ ծաղիկին կոկոնը, եթէ կարենալ զգալ և խորհիլ, երբ առաջին անգամ արեւին շողիացուցած ցողին ներքև իր աչքը կը բանար կենտինքին»։ Ու կը մտածեմ, և պարտինք մտածել ամէնքս ալ, ունենալով ամէնքս ալ հոգեկան ներքին փորձառութիւն այդ մասին, «ժքան, «ժքան աւելի պէտք է բերկրանքը, մեր էութիւնը լուսաւորող, երբ զգաւք թէ մեր հոգիին մէջ ծագած է փրկութեան լոյսը։

Շնորհալույ այս ոգրը, հաւատացեալ ժողովուրդ, որ լացն է մեղաց անդունդը զլորած հոգիին, իր խորքին մէջ երգն է նոյն ատեն յոյսին, հաւատքին և սիրտը։ Պահինք մեր սրտին մէջ, և միշտ աւելի մշակենք սիրտ մեզի պարզեւած քաղցրութիւնը, ոչ միայն իրբն մեր եկեղեցական պաշտամունքին ամենէն սրտազրաւ կը-

տորներէն մէկուն մեզի ազգած հոգեւոր դասը, այլ նաեւ ու մանաւանդ ամբողջ մեր ազգին ու ժողովուրդին պատուական նազոյն հայրերէն, վարդապետներէն քեզ հայրապետներէն միոյն, ազնուական եւ մաքուր հոգիի մը մեզի աւանդած խնդրատն ու պատուէրը. մարդը կը մեղանչէ, վասնզի մարդ է, հողազանգուած էակ, որ յաճախ չի կրնար պահել իր ապատութեան կշիռը, ու կ'իյնայ պատրանքի ծուղակին մէջ, Բայց մեղքին ճահիճը, որուն մէջ կը բռնէ գինքը այդ թակարդը, չի կրնար իսպառ խեղդել իր մէջ հոգին, եթէ մարդ կրնայ առնոր խորը անշէջ պահել Աստուծոյ զգացումը, ճրագ՝ որ միայն պիտի կորե-

նայ ցուցնել ճամբան, հիշելու համար կորուստի վիզէն, Ընել՝ որ առատ եւ մաքուր մնայ հաւատքին իւրը մեր սրտի օտփորին մէջ, որպէսզի փորձութեան պահուն՝ որուն ընդունակ հնք ամէնքս ալ իբր մահականացու եւ տկար արարած, այդ ճրագին պատրուդը չմնայ անսնունդ, որպէսզի չլիջնան անոր բոցը, եւ կարենայ ցոյց տալ մեզի փրկութեան շաւիղը, զգնումի, ապաշխարութեան եւ վերականգնումի շնորհներով զօրացնելով եւ զարգարելով զմեզ: Զայդ մաղթենք ամէնքս միմեանց համար, հաւատացեալ ժողովուրդ, եւ այդ հոգեով օրհնեմք զանուն տմենասուրբ երբորդութեան՝ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հօգնոյն Սրբոյ. Ամէն:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻ ԾԻՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՆԱԽԱԿԱՏԵԱՑ

ՀԱԶԱՐՇԻՆԳՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

14 ՍԵՊՏ. 335 — 14 ՍԵՊՏ. 1935

Անցեալ 1935 Սեպտեմբեր 14-ը քանովեցերորդ հաիւրամեակն էր Սուրբ Թարութեան Տաճարի շինութեան եւ Նաւակասեաց (14 Սեպտ. 335 — 14 Սեպտ. 1935): Այս պարագան գրեթէ անկաս անցու ընդհանուրէն. միայն Revue de la Passion կրօնական հանգիստը անդադարձած ըլլալով այս յիշատակի դարադարձին, իր Հոկտեմբերի համարին մէջ յօդուած մը նուիրած էր անոր: Շանեկան կը համարեմք այդ յօդուածը քաղուածաբար ներկայացնել ՍԻՈՆ ի ընթերցողներուն:

Քրիստոսի Խաչելութենէն ու Յարութենէն անմիջապէս վերջ՝ անկասկած՝ առաջին քրիստոնեաներու սիրոյն եւ յարգանքին առարկայ եղած էին Գողգոթան եւ Ս. Գերեզմանը: Անոնք խմորվին եւ յաճախակի կ'այցելէին այդ Սրբավայրերուն, հակառակ թերեւս ընդդիմութեան ժողովրդաշոնոցի պետերուն, որոնք՝ գիտենք՝ թէ զհակամութեամբ կը դիտէին նուաճումները նոր կրօնքին, որուն Հիմնադիրը իբրեւ մոլորեցուցիչ մը գառապարտած էին մահուան:

Հրէական ապստամբութեան հինգ տարիներու միջոցին, որ վերջացաւ Վեսպասիանոսի եւ Տիտոսի յաղթանակներով, առաջին հատապետները քաղուեցան Անգլիոյ զանազան Պելլա քաղաքը, որ կը

գտնուէր Տիրեական Մօզի կարաւակովը, Պեթանի կամ Սկիթոպոլսի գէմ: Սարսափը անցնելէն վերջ, հակառակ որ Սուրբ Քաղաքը աւերակներու շեղակոյտի մը վերածուած էր, հրեաներու հետ միասին քրիստոնեաներն ալ վերադարձան հոն, եւ վերջինները շարունակեցին, անշուշտ քիչ մը աւելի ազատութեն, պատուել այն Սրբավայրերը, որոնք վկաները եղած էին մեր աստուածային Փրկչին անօրինութեանց:

Շուրջ 130 թուականին հրէական նոր ապստամբութիւն մը ծագեցաւ՝ առաջնորդութեամբ Բար-Կոզիբաս (Ստոթեան որդի) անունով մէկուն: Սա յաշտ իր ուղղակիցներուն աւելի վարկ շահելու համար՝ անունը այլափոխեց Բար-Կոկեմասի (Աստուծոյ որդի), յաւանկելով իր վրայ կա-

տարուած տեսնել Բաղամի մարզուէնու-
թիւնը, «Մագեհայի աստղն Յակոբայ եւ յա-
րիցէ այլ յիւրայնիւն (Թիւք ԽԴ. 17): Ժա-
մանակին հռչակուող վարդապետը՝ Աքի-
պո եւս իր կողմէ ոյժ տուաւ անոր այս
յաւակնութեան: Այսպէս Բար-Կոկերաս
ինքզինք ներկայացուց իրբեւ խոստացեալ
Մեսիան եւ Իսրայէլի փրկիչը՝ զրկուած
Աստուծմէ, որ ազգին վրայն պիտի թո-
թափէր հոռմէական լուծը:

Հրեաները՝ խանգաժառ՝ հետեւեցան
Բար-Կոկերասի ու ականատես եղան անոր
քաջագործութեանը: Անիկա մէկէ աւելի
ընդհարումներու մէջ պարտութեան մատ-
նեց Աստուծոյ Ռուպիս զօրապետը, որ
հրամանատարն էր 70 թուականէն ի վեր
Սրուսաղէմի մէջ հաստատուած հոռմէա-
կան զօրախումբին:

Հոռմէական ուժով փոքրիկ տաճար մը
բարձրացաւ Սողոմոնեան նախկին Տաճարի
սարահարթին վրայ, ինչպէս կը վկայէ Ժա-
մանակակից գրամ մը(7), ու հոն վերստին
հաստատուեցան հրէական նաւթագետու-
թեան կարգերը՝ Նիդաղար քահանայապե-
տի վերին հսկողութեան տակ:

Բայց երկարատեւ պիտի չըլլար այս
յաշտողութիւնը: Վրայ հասաւ Ագրիանոս
կայսրը իր լեզէններով ու կոտորեց մեծ թիւ
մը հրեաներու եւ միւսները հալածեց մինչեւ
իրենց վերջին ապաստանարանները՝ Բետ-
տեր, որ դիմադրեց երեք տարի, եւ Մասա-
դա՝ Հազարաւորներ ալ իրրեւ գերի վաճառ-
ուեցան Մամբրէի շուկան, Գերբոնի մօտ:

Հիմնովին կործանուած Սրուսաղէմ
քաղաքը վերաշինուեցաւ արեւմտեան ընդ-
րին վրայ: Այն ատենուան սովորութեան
համաձայն արօրով նշանակուեցաւ անոր
չղջագիծը, ու եղաւ հոռմէական գաղթա-
վայր մը, ուսկից հրեաները ամբողջովին
վտարուեցան, ու քաղաքը կուտեցաւ էլիա
կապիտոլինա, յանուն յաղթական կայսեր
ու կապիտոլեան Արամազդին:

Գաղթավայրերու մէջ շինուած ու եւ
քաղաք, հոռմէական նկարագիրը պահե-
լու համար, պէտք է ունենար կապիտո-
լիոն մը, որ հաստատուած կ'ըլլար բար-
ձունքի մը կամ քաղաքին ամենէն տեսանի-
լի մէկ մասին վրայ: Սրուսաղէմ աւանդա-
ւոր

իր կապիտոլիոնը, ուր Արամազդի արձանին
քով դրուեցան նաեւ Աթինասի եւ Հերայի
արձանները: Այդ արձանները զետեղուած
էին տաճարի մը մէջ, հաւանաբար երեք
բաժանուումներով. որ կը կոչուէր Tricoma-
rom: Երուսաղէմի կապիտոլիոնը Բար-Կո-
կերասի շինած փոքրիկ տաճարն էր, ուր
Արամազդի արձանը դրուած էր Ս. Գիր-
քերը պարուակող պահարանին մէջ, ինչ-
պէս կ'երևի Ագրիանոսի մէկ գրամին վրայ:
Հրապարակը կամ Փօրումը, ըստ պա-
հանջման հոռմէական քաղաքներու, պէտք
է գրաւէր քաղաքին կերտնալան մասը,
գլխաւոր պողոտային ու կողմնակի փո-
ղոցներու կտրած տեղին վրայ: Երուսաղէ-
մի մէջ կեդրոնական այս մասը ճիշդ ու
ճիշդ կը համապատասխանէ Գողգոթայի եւ
Ս. Գերեզմանի տեղին: Ատոր հնաքերը
մինչեւ այսօր կը տեսնուին Աղեքսանդրի
անուամբ Ռուսական հիւրանոցին մէջ: Փօ-
րումը սովորաբար կը ձեւանար ուղղան-
կիւնէ մը, որուն լայնքը երկայնութեան
երկու երրորդին հաւասար պէտք էր ըլլար:

Ճշգրտած էր նաեւ անոր դիրքը. կը
տարածուէր արեւելքէն արեւմուտք, բայց
երկրիքի մը տակ, ու չը գտնատուած էր
սիւնադարձ սրահներով, որոնց կամարնե-
րուն ներքեւ կը հաւաքուէր ժողովուրդը
իրբեւ իր սովորական ժամադրաժայրը:
Փօրումի մէջ կը վիճաբանէին քաղաքին ու
երկրին վարչութեան վերաբերեալ հարցե-
րու շուրջ: Նոյնպէս տօներու տոթիւ ժողո-
վուրդը հոն կը հաւաքուէր ներկայ ըլլալու
համար կրօնական արարողութեանց, ու հոն
կ'ընծայուէին զոհերը: Այդ պատճառաւ է որ
տաճարների ալ կը գտնուէին միշտ Փօրումի
ծայրերը կամ անոր անմիջական մօտիկը,
ինչպէս Պոմպէլին մէջ երկու յաղթական կա-
մարներ կային տաճարի երկու կողմերը:

Կարեւոր է գիտնալ այս մանրամաս-
նութիւնները՝ նկատի առնելով որ Ա-
գրիանոսի Փօրումը բարձրացած էր Գողգո-
թայի եւ Ս. Գերեզմանի վրայ: Ընդարձակ
ուղղանկիւն մըն էր ան, որ մեծազան-
գուած հողերու ծածկոյթին վրեւ կանո-
նաւոր հրապարակ մը կը ձեւացնէր ու կը
տարածուէր քաղաքին մեծ սիւնաշարքե-
րէն սկսեալ մինչեւ Ս. Գերեզման: Այս
վերջինս հաւանաբար մաս չէր կազմեր Փօ-
րումին, բայց անոր մօտիկ կը ձեւացնէր

(*) Բար-Կոկերասի դրամն է այդ, զօնուած Բե-
սիբի մէջ, որ մէկ սիկկի արժէ ունի:

փոքրիկ սրբավայր մը, ուր կարելի էր մտնել զիւրութեամբ: Վրան ծածկուած մեծ սիւնազարդ սրահ մը ապահովաբար կը շրջապատէր Ծորումը: Շատ աղէկ սահմանազծուած եւ հումէական սալալատակով մը վերջացած անոր եզիրքը, որ կ'երեւի տակաւին յիշեալ ուստական հիւրանոցին մէջ, ենթադրել կուտայ թէ մօտաւորապէս տասը մէջր լայնքով օսնդուխ մը կար հոն՝ յարեւմտեան ներկայիս վերաշինուած սանդուխին: Հոն կայ նաեւ, հարաւակողմը, Ծորումի հարիւղեանկան գիրքով ու անկէ իւր տասը մէջր հեռու, մեծազանգուած պատի մը հիմը: Ագրիանոսի Ծորումը կը թուի թէ արեւելեան կողմէն ունեցած չէ սիւնաշարքին վրայ բացուող զուռներ, կողմնակի սրահներէն միայն կարելի էր հոն մտնել, այդ մուտքերու սեմերէն մէկը շատ օրջ կը տեսնուի տակաւին: Իսկ այժմեան գուռները ետքէն շինուած են, ամենայն հաւանականութեամբ Կոստանդիանոսի ժամանակ: Յաղթական կամար մը, որմէ շատ փոքր մաս մը մնացած է, տեսնուած է հարու-արեւելեան անկիւնը, առաւառիչ չորս մէջր խորութեամբ, որ կը ընդհանուր ձեւով շատ կը նմանի Ագրիանոսի ժամանակակից Պիղատոսի պալատի ու Զարուի կամարներուն: Առաջին հրեայ հաւատացեալները արտաքսուած էին Ս. Գաղաքէն. հեթանոսութենէ զարձած քրիստոնէանները միայն մնացած էին հոն: Ասոր ապացոյցն է մինչեւ Կոստանդիանոսի օրերը հանող Երուսաղէմի եպիսկոպոսներու անընդհատ յաջորդութիւնը: Այդ հաւատացեալները խոռունկ վրէտով ակառատեան կ'ըլլային Սլըր-բավայրերու այն ձեւափոխումին ու անոնց պղծութեան: Գողգոթայի վրայ բարձրացած էր Արամազդի արձանը ու Աստղիկի արձանն ալ Ս. Գերեղմանի վրայ: Հաւատացեալները, իրենց զբաղումներուն ու հաճոյքներուն անձնատուր հեթանոսներուն խառնուած, կը շարունակէին անշուշտ այցելել Ս. Տեղեաց: Անոնք լուիկ եւ սրտարուխ ազօթքներով կը հայցէին Տիրոջմէն՝ յարուցանել հաւատացեալ կայսր մը, որ մեր փրկագործութեան վկաները եղող այդ Սրբավայրերուն տար արժանի պատինն ու վայելչութիւնը:

Պիտի ծագէր այդ ցանկակի օրը:

Կոստանդիանոս կայսրը 324 ին գրեթե Պաղեստինեան Կեսարիոյ Եւսեբիոս եպիսկոպոսին, որ հրամայէ հոգեւորական դասին՝ Նորոգել քրիստոնէական պաշտամունքի նախնի Սրբավայրերը: Յաջորդ տարիներու ազգէմի Ս. Մակար հայրապետը, հանգիպեցաւ Կոստանդիանոսի Նիկիոյ Ժողովին մէջ, ու անկէ արտօնութիւն ընդունեցաւ՝ Ագրիանոսի ձեռքով Գողգոթայի եւ Ս. Գերեղմանի վրայ ծածկուած հողերը վերջնելու: Ժողովը վերջնապէս յիշող (25 Օգոստոս 325) Մակար հայրապետ սկսաւ աշխատութեանց:

Պեղումները բաւական առաջացած էին արդէն՝ երբ Երուսաղէմ հասաւ կայսրը մայրը Հելլինէ թագուհի ու անձամբ հակեց Սուրբ Խաչի երեւան հանուելուն: Դիւրաւ կարելի եղաւ ճանչնալ ճշմարիտ Խաչը, վասնզի թէեւ ինկած էր անոր վրայի արձանագրութիւնը, զոր կը յիշէ Աւետարանը, բայց տեղը՝ տեսանելի էր տակաւին: Բաց աստի՝ քաղաքէն մինչեւ եպիսկոպոսին բնակարանը անոր փոխադրութեան ատեն տեղի ունեցան բժշկութեան եւ յարութեան հրաշքներ, որոնց մասին կը գրեն Ռուսիկոնն եւ Պաւլին (402):

Կոստանդիանոսի ճարտարապետները, Ջինորիոս ու Եւստաթէոս, եկան Երուսաղէմ ու ձեռնարկեցին Ս. Յարութեան բալթակ տաճարի շինութեան: Նախեւառաջ տաշեցին ժայռը ու միկուսացուցին Ս. Գերեղմանը: Կարեցին նաեւ Գողգոթան ու կարեւոր մաս մը միայն թողուցին անկէ: Յետոյ մեծ եկեղեցի մը բարձրացուցին Խաչի գտնուած տեղի վրայ, ու կոչուեցաւ Martirium: Այժն այս Սրբավայրերը հրաշալի մաքողութիւն մը կը կազմէին՝ հարիւր քառասուն մէջր երկարութեամբ, որուն նկարագրութիւնը կուտայ Եւսեբիոս: Կոստանդիանոսի ճարտարապետները ստիպուեցան պահել Ագրիանոսի շինած պատը: Փանդեցին սիւնազարդ սրահները ու անոնց շինուածանիւթերը օգտագործեցին Նոր շինութեանց մէջ: Երեք գուռներ բացին արեւելեան կողմը, զգալի սիւնաշարքը, իրարայնելու համար ներքնաւ գաստակի ու պագիլիքի մուտքը: Ծորումի հին պատին վրայ, զոր մաշեցուցած էր ժամանակը, մարմար քարերով ծածկոյթ մը զետեղեցին: Ատոնց ագուցուածքնեւ

բու ծակերը կ'երեւին հիմա՝ կանգուն մնացած այդ պատերու փոքր մէկ մասին վրայ: Բայց եկեղեցիին սնարքը կարիւր չեղաւ զէպի արեւելք գնել, այլ զդրին հաւ կառակ կողմը, Գողգոթայի՝ Գրիստոսի խաչելութեան վայրին մօտ:

Այնքան փառաշուք և ունեւան ճաշակաւոր այս շինութիւնը աւարտեցաւ 335ին, ինը տարուան տնեղագին աշխատութիւնէ մը յետոյ: Պորտոյի անանուն ուխտաւորը 333ին տեսաւ զայն զրեթէ աւարտած: Դժբախտաբար անիկա չէ թողած մանրամասնեալ նկարագրութիւն մը:

Նոր տաճարին նաւակատիքը սկսաւ ինչի զիւտի օրն իսկ, կը գրէ Եթերիա ուխտաւորուհին, ու տակեց ամբողջ եօթն օր (14—21 Սեպտեմբեր 335): Միժ հանդիսաւորութեամբ տեղի ունեցաւ ճշմարիտ ինչափայտի ցուցադրութիւնը, ու այնուհետեւ ամէն տարի կը կրկնուէր հանգչեալ այդ միեւնոյն օրը: Այս է ծագումը Վերացման Ս. ինչի տօնին, զոր քրիստոնէական եկեղեցին կը կատարէ մինչև ցայսօր: Երեք հարիւրէ աւելի եպիսկոպոսներ ներկայ էին նաւակատեաց այդ տօնին, ուր ի տես գրեւեցան զարդեր ու նուիրական անօթներ ու սպասներ: Ըստ Եւսեբիոսի՝ կայսրը ինք զրկած էր Կ. Պոլսոյ իր պալատին ու մենէն արժէքաւոր իրերը — ռսկի, պատուական ակունքներ, անօթներ, կերպասներ, անթիւ գոհարեղէններ, փափաքելով որ Եստիեղեքի ամենէն սքանչելի այս վայրը զարդարուի ու ճոխանայ իրեն արժանի փառքով ու փայլովն:

Այդ օրէն սկսեալ քրիստոնէական թաղամաս մը կ'ազմուեցաւ Ս. Յարութեան շուրջը, ու Երուսաղէմ սկսաւ կամայ կամայ իր նախնի անունով յորջորջուիլ՝ փոխանակ իշխան Կոստանտինի:

Քրիստոնէութեան արագ աճումով հեթանոսութիւնը տեղի տուաւ հետզհետէ ու Երուսաղէմի Կիւրեղ հայրապետի օրով երկինքի վրայ Գողգոթայէն մինչև Զիթհնեաց լիւր երկարող լուսեղէն ինչի երեւումը (7 Մայիս 351) եկաւ հաստատուիլ քրիստոնէական կրօնքի ճշմարտութիւնը և սփոփել հաւատացեալներու սիրտերը ու քրիստոնէական վերջնական յաղթանակը հուշակել հեթանոսութեան վրայ:

Մ. Ն. Ն.

ԻՊԼԷՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԵՒՆԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

1. — ԻՊԼԷՆՆԵՐԸ

Այն առաջին ինչապիւր զինուորական բազմութիւնները որ Արեւմտեքէն կուգային Ս. Գերեզմանի պաշտութեան համար, իրենց ընկերացած էին զիտութեան և արուեստի անձնաւորութիւններ ինչպէս՝ նաև զիտնագիտական և օրէնագիտական կարողութեամբ օժտուած անձեր. անոնցմէ էին Իպլինները, ծագումով ֆրանսացի, ճարպիկ և նրբախոհ զինուորականներ, որոնք ինչապիւր շրջանի տիրապետութեան զիբ գրեւեցին և մեծ համբաւ ստացան, և անոնցմէ ռոմքը ալ բարձրացան սպարապետութեան և այլ կարեւոր պաշտօններու. անոնց ամենէն տարեցն էր Պալիան անուամբ ֆրանսացին՝ որուն ազգատոհմը որ իր ճիւղերով բազմացաւ, ո՛ր միայն Պաղեստինի և Սիրիոյ, այլ նաև Կիպրոսի և Փոքր Հայաստանի, յայտնեց նիյիկոյ մէջ:

Շուտ կանուխէն քրիստոնէութիւնը հաստատուած էր Յամիլայի մէջ, որ հիմնուած էր Յոպպէի և Գալլայի միջև, հայազգի Ստեփանոս եպիսկոպոս Մելիթանեցի՝ աշակերտ Իբր եպիսկոպոս, ու մինչև Արաբներուն արշաւանքը նոյն քաղաքը աննախընթաց զարգացում մը ունեցաւ և ծաղկեցաւ կրօնական բազմաթիւ հաստատութիւններով: Յամիլա կը կոչուէր Ենկունա, հաւանաբար քանանական Իպլինայ անուամբ, ժԲ. դարուն երբ ինչապիւրները այդ կողմերը հաստատուեցան, Յամիլան ամայացաւ զիւր մըն էր: Անոնք կոչեցին զայն Իպլին, անուն մը որ կը թափ թէ ծագում առած է Իպլինայէն, ինչպէս գրեցինք: Երուսաղէմի Ի. Թադաւորը Ֆուլք (1131—1143), արտօնած է, ինչպէս կը կարգաւոր, Տիւրացի Կիլիսոմ արքեպիսկոպոսի Histoire Générale des Croisades մէջ, (ժԵ. 24), որպէս զի Պալիանները Իպլինայի մէջ շինեն ամրոց մը ապահովուելու համար Ասիականցիներուն և այլոց յարձակումներէն: Փլատակներու հիմքեր հաս-

աւած քարերով և այլ նիւթերով Պալեանները կառուցին ամրոցը աշտարակներով և զանազան զարդերով: Պատմիչը անուանով կը յիշէ նոյն մեծակառուց ամրոցին հիմնարկողները, իւնոն, Պողոտին և կրտսերն Պալան, ասոնք, ինչպէս նաև իրենց բոլոր ազգատունը՝ Իպլին կոչուեցան, նորաշէն ամրոցը տեղւոյն վաղեմի անունովը այդպէս կոչուած էր, իրենք ալ այդ անունը առին, և այդ օրէն սկսեալ Պալիտն տանուտերներու աւանը կազմեց Իպլէնը:

Իպլէնները նշանաւոր եղան անով որ Կիլիկիոյ Հայ Արքեպիսկոփն և այլ հայ մեծ իշխաններուն հետ խնամութիւն կնքեցին և շատ մտերմութեամբ կ'ապրէին Հայոց հետ. հետեւելով հայրենանուէր բանասէր Հ. Ալիշանի, Արևմուտքիներու խնամեցած հայուհիները կը նշանակենք հաս, հայուհիներ որ ամուսնացած են Իպլէններուն հետ և այն հայերը որ Իպլէն ազգիկներ աւան են: Առաջին անգամ կը նշանակենք Կոստանդին Պալի գուսարը և քոյրը Հեթում Ա. Թագաւորի՝ Մարիամ, որ ամուսնացած է Յովհաննէս Իպլէնի, Երուսաղէմի Թագաւորութեան սպարապետը, վերջնոյ մասին յետոյ մեր ուրիշ ծանօթութիւնները: Մարիամ 1263ին հօրը մահուան միւսթաւութեան համար եկած էր Համբոն և թողած է երկու մանչ և երեք ուղիկներ, մանչերը կը կոչուին հայկական անուամբ Օշին և Հեթում, որ ապրած են հայ արքունիքի մէջ. երկրորդին որդին Ռեմոնգ անուն՝ Հայոց Սենեղալ կարգուած էր: Մարիամ մեռաւ հոն և Թագուհեցաւ Սկեռայ: Մեր յիշատակագիրներէն մին կոչած է զայն Կալիւ-Մառի Գունդէս Ճաֆուն:

Հեթում Ա.ի գուսարը՝ Մարիամ Կիպրոսի Սենեղալ Կի Իպլէնեանի հետ ամուսնացած է:

Հեթում Ա.ի միւս գուսարը Ֆիմի ամուսնացած է Իպլէն Յուլիանի, տէր Սիգոնի(*):

Համբոնի Հեթումի գուսար Ալիմ ամուսնացած է Կիպրոսի Սենեղալ Իպլէն Փիլիպպոսի հետ:

Օշին Մարաշխտի գուսար Զապել ամուսնացած է Պալան Իպլէնեանի հետ:

Սմբատ, որդի Լեոն Բ.ի, 1296ին կ'ամուսնանայ Կի Իպլէնեանի գուսար Իպապելի, որ Թոռն էր Մարիամի՝ քրոջ Հեթում Ա. Թագաւորի:

Նոր հետազոտութիւններով կարելի է ուրիշ խնամութիւններ արձանագրել:

Իպլէնները, այսինքն Պալանի պալատաւորները Երուսաղէմի Թագաւորներու իբր կապտակ, անոնցմէ Ժառանգութիւն առին զրիթէ բոլոր Փիւնիկի կամ Ասորոց ծովեկերեայ քաղաքները և մտնը իշխանութիւնները: Սիգոնի տէրութիւնն ալ անցեր էր Իպլէնեան տոհմին, և կը տիրէր զօրաւոր իշխան մը, Պալան՝ որդի Յովհաննէս, տիրոջ Պէրթի, որ և Կիպրոսի Թագաւորութեան Պալ էր: Գրեթէ ԺԳ. դարուն կէսին բոլոր Ասորոց նշանաւոր քաղաքներուն եւ տէրութիւններուն ձկնալիճ Հայոց նոր Թագաւորութեան օրերըներն էին, ոչ միայն Փիւնիկի մէջ, այլ նաև բարձրագոյն գահերու վրայ, Անտիոքի, Կիպրոսի և մինչև Բիւզանդիոնի մէջ:

Ըստ Հ. Ղ. Ալիշանի, Պալանի հօր-եղբորորդին կոմս Յովհան Իպլէն Յուպպէի տէր էր, և ինչպէս յիշեցինք, ամուսնացած էր Հեթում Ա.ի քրոջ Մարիամի հետ: Les Assises de Jérusalem անուամբ Օրինաւորքին վերջին և բուն կարգադրողը եղած է Յովհաննէս Իպլէն, որդին Փիլիպպոսի, և Թոռն առաջին Փրանկ կոչուած Պալան Իպլէնի: Յովհ. Իպլէն, սպարապետն էր Երուսաղէմի Թագաւորութեան և մեծ ազդեցութիւն ունէր զինուորական և Օրէնսգիտական խնդրոց մէջ. Հայ արքունիքին փեսայանալէ յետոյ, կալուածական խնդիր մը ծագած է Կոստանդին Պալի և իր որդւոյն սպարապետ Սմբատի միջև, Կոստանդին իր Կոռիկոսի ամրոցը յանձնած էր իր կրտսեր որդւոյն Օշինի, մինչ Սմբատ իբր անդրանիկը կ'ուզէր իրեն զբաւել նշանաւոր ամրոցը զոր Կոստանդին Լեոն Բ.ին մահուանէ վերջ յաղթութեան

(*) Յուլիան՝ Սիգոնի տէր՝ Իպլէնեան Պալանի որդին էր և Ֆիմիի հետ ամուսնութենէն ունեցաւ երկու մանչ և մէկ աղջիկ, որոնք են. Պալան, Յովհաննէս և Մարգրիտ՝ որ ամուսնացաւ Ժիպլէի տիրոջ Կիի հետ: Յովհաննէս ծովամայն

եղած է Կիլիկիոյ մէջ, իսկ Պալան ամուսնացած է Մարիամի հետ, Ժիպլէի տիրոջ, և ունեցած է երկու աղջկաներ՝ Ֆիմի և Իպապել, Ֆիմի ամուսնացած է Հեթումի հետ՝ որ Հայոց սպարապետին որդին էր:

արդիւնքով իբր իր սեպհականութիւնը գրաւած էր զայն: Կոստանդին Պայլի հաճար Կոռիկոս, հայրենի ժառանգութեան ստացութիւն մը չէր, այլ յաղթութեան արդիւնք մը, որուն համար Կոստանդին ազատ էր նուիրելու իր կրտսեր որդւոյն, և Սմբատ իբր անդրանիկ իրաւունք չուներ: Այս իրաւական դժուարութեան ժամանակ Կոստանդին իր փեսային Յովն, Իպլինի դիմեց խնդրոյն վերջ տալու և արգարութիւնը ճանչնելու համար: Յովն, Իպլին կարծիքն առնելով Պարոն Պալիանի և Անթիոմ Նիկիոյ՝ վճռեց թէ նուիրատւութիւնը կանոնաւոր է և վաւերական: Այս իրողութիւնը նշանակուած է Les Assises de Jerusalem գրքին մէջ (գլ. 146, էջ 220, տպգր. Beugnot). որմէ այս իրաւական հարցը հին զաղդիրէնով Հեթում Պատմիչ մըր Պատմութեան Յատկութիւնը ի վերջոյ զետեղած է: Յովնանէն Իպլին (Ֆ 1258), բայց իր սպարապետութիւնէն, Յոպպէի ալ տէրը եղած էր. Պարոն Rey իր Les Colonies Franques de Syrie գրքին մէջ գրած է Յովն: Իպլինի կնիքին պատկերը, զրահազատ պզտուութեանով և ձիւ վրայ նստած, սուր ի ձեռին: Պարոն Rey խնամքով և յանձնարարաբար է իր իշխանութեան մէջ մի գլուխ մէջ անոր բազմաթիւ զիւղական սեպհականութիւնները գոր նուիրած է յիշատարար հիւանդանոցներու և եկեղեցիներու:

Իպլինները տէրը եղած են նաև Պէրուքի, ուր մեծ գործունէութիւն ցոյց տուած են քաղաքին բարեկարգութեան և շինարարութեան: Գերմանացի Վիլլարմտ Օլտենպուրի Թր 1212ին Ս. Սրբոյ այցելած է, թողած է Պէրուքի մէջ Իպլիններու ամրոցին շահեկան մէկ նկարագրութիւնը, և այս ամրոցին նոր շէտարակներուն միոյն մէջ ի նորոյ զարգացուած արահին նկարագրութիւնը կ'ընէ յիշատել, իր խոսքերը կը թարգմանենք. «Այս սրահ իր լոյսը կ'ստանայ մէկ կողմէն ծովէն, և միւս կողմէն քաղաքը շրջապատող պարտէզներէն: Իր խճանկարէ յատակը կը ներկայացնէ թիթեւ զեփիւռի մը միջոցաւ կընճեալ փոքր մը, և քաղած ժամանակ ամէն ոք կը վարմանայ Թր չին տեսնուիր խորը աւազին վրայ քայլերուն հետքերը: Այս սրահին պատերը ունին մարմարէ գրու-

գումներ որ կը կազմեն մեծ գեղեցկութեան մը որմարդուազը: Կամարը նկարուած է երկնքի պատկերով, և այլն, և այլն: Ասորինները, Սարակիստանները և Յոյները զարգարանքի արուեստին մէջ ընտիր են: Այս սրահին կեդրոնը կը գտնուի մարմարէ բազմաճիւղի ամրոցութիւն մը և հրաշալիօրէն յղկուած, և այլն: Այս աւազանին մէջ կը տեսնուի վիշապ մը որ կը թուի թէ կուլ կուտայ խճանկարէ ներկուած անասունները, և օդին մէջ կը նետէ յատակ և առատ խճաշուր մը որ բազմաթիւ և յայն պատուաններէն ազատօրէն շրջան ընելով օդին շնորհիւ այս սրահին մէջ կը տարածէ քաղցր զովութիւն մը»:

Իպլիններու մասին թէ և ունինք ուրիշ պատմական տեղեկութիւններ, բայց առայժմ զանց կ'ընենք զանոնք նշանակել հոս, այլ կը ջանանք թերիները լրացնել պրպտումներով, կազմելու համար, եթէ կարելի է, անոնց ամրոցական պատմութիւնը և այն ժամանակ միայն հրատարակել զտեղուած պատմական լման ծանօթութիւնները:

2. — ԻՊԼԵՆԵՐՈՒ ՇԻՆԱՄ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Պարոն Rey իր վերև յիշուած գրքին մէջ (էջ 409), Իպլինի վրայ գրած է հետեալ ծանօթութիւնը. «Իպլինը աւատը եղած է թագաւորութեան ամիսամեծ ընտանիքին: Հոն տակաւին կը գտնուին Իպլինի առաջին տիրոջ զաղդիրացի Պալիանի կողմէն վաղեմի Յամինայի ուեբալինը: Այս կառուցուած ամրոցին քանի մը հետքերը: Տիրացի կիյիւս արքայիկապտանէն յայտնի է թէ այս ամրոցը քառակուսի էր և անկիւնները աշտարակներով:

Այս աւերակներուն միջեւ տակաւին կը տեսնուին փոքր եկեղեցիի մը մնացորդները, բայց այս բեկորները գրեթէ թաղուած են տուններուն տակ արդի էպանէզ զիւղին՝ որ ամրոցութեամբ անոր բեկորներով շինուած է, և կը թուի թէ Միջին դարու շրջապատող փոքր քաղաքին ամրոցը տեղը գրաւած է, այսինքն ամէն հազար ուրու վրայ կառուցուած էր ամրոցը: Հաւանաբար ամրոցին կառուցումէն յետոյ շինուած է եկեղեցին, վասն զի Տիւ-

բացի Կիյեոմ միայն ամբողջ շինութիւնը կը յիշատակէ և եկեղեցիի շինութեան մասին կը լռէ:

Camille Enlart, իր "Les Monuments des Croisés dans le Royaume de Jérusalem, Ա. Հատոր, էջ 133, նոյն եկեղեցիի մասին կը գնէ հետեւեալ նկարագրականը. «Կալէն աւանը, Յոպպէի և Գազայի միջև կէս ճանապարհին, Երուսաղէմի եւ Կիպրոսի թաղամարտութեանց պատմութեան մէջ նշանաւոր ընտանիքի մը առաջը եղած է, որուն ամբողջ չորս աշտարակներով զարդարուած, թողած է չհազարգուական հետքեր համապատասխան նկարագրութեան Ճիւրացի Կիյեոմ արքայականպետի որ կը պատմէ 1143ին անոր հիմնադրութիւնը:

Արդի Իպլէն(*) գիւղին մէկէն կ'առնուի յակիրներուն եկեղեցին է, որուն գեղեցիկ յատկագրիչը և նկարագրութիւնը հրաշառակուած կ'երևի հնախօս Clermont-Ganneau (տե՛ս Archaeological Researches in Palestine, Հատոր Բ., էջ 170-73), որմէ կը քաղուի հետեւեալ տեղեկութիւնները. Clermont-Ganneau Իպլէն այցելած է և եկեղեցիին յատկագրիչը շինած է 1870ին, իսկ իրմէ առաջ Max van Berchem 1893 և 1894 թուականներուն հաւաքած է գրեզին անուան պատմութեան հետ եկեղեցիին ճարտարապետական ծանօթագրութիւններ, և ան յետոյ սիրով արամադրած է գտնուիք Clermont-Ganneau ի հոս կը յիշատակենք վերջնայ ծանօթութիւնները եկեղեցիին վերաբերութեամբ, ան իր այցելութեան

(*) Իրիտ հնագոյն ասորական յիշատակարան մը շէրաքի Պետրոս եպիսկոպոսի կ'ամբիւր խորագրով հրատայ մեզ խիստ շահագրգռական և ամբողջութեամբ նոր տեղեկութիւն մը Ե. դարուն էփառի գրեզի մասին: Նոյն գրեզը կը բնակէին Սամարյաններ և Հրեաներ և սեպհակաւանութիւնն էր Եւդոկիոս կայսրուհիին որ իր բժշկներուն խորհրդով հան շինած էր փոքր բնակարան մը, որ կը մնար օգտփութեան և իր առողջութեան համար: Ան հան շինել տուաւ ընդարձակ եկեղեցի մը՝ նուիրուած Ս. Ստեփանոսի աչ Ս. Թովմատի և քաղմթիւ նահատակ սուրբերու և հաստատեց անոր առաւ եկամուտները: Այս եկեղեցիին տեղոյն վրայ յետոյ շինուած են ռաբիւ հաստատութիւնները:

: Այս ծանօթութեամբ կ'ստուգուի ուրեմն թէ Իպլէնի ամբողջն ու եկեղեցիին հողի տակէն ելած քարէ շինուած անիւթերը ինչ ծագումով առաջ եկած են:

Ժամանակ մէկիթին շուրջը գտնուած ասորական տուններուն եւ բակերուն մէջ մտնելով արեւմուտքի արտաքին կողմը կը գտնէ եկեղեցիին առաջին դուռը զոր Ա. դարները քարերուն հետ իրար խառնած են: Նոյն դուռը շատ հոյակապ գոթական ճարտարապետութեան գեղեցիկ նմոյշ մըն է: Այս դուռը կը բաղկանայ կամարաքիւղ մը և ուրիշ զանազան յղկուած քանդակեալ մասերէ:

Այս եկեղեցիին կամարները կը մնան առանց խոյալի սիւներով բռնուած պարզ թակաղակի մը վրայ: Վերջնայ խորիւստնիւնը ծածկուած են հողի տակ: Յիշուող մասնաւոր ուշադրութիւն կը դարձնէ նոյն դրան լայն կամարին զարդարանքի գաղափարի մասին: Այս կամարին տաշուած ու բարակ քարերը փոքր խողովակի չափով փորուածքներ ունին կամարին կենդրոնէն մինչև անոր ծայրը: Այս գաղափարը ինչպէս ճարտարապետութեան մէջ շատ յարգի ճանչցուած է, և ուրիշ տեղերէլ գտաւ, կը գտնուին Ս. Գերգեմանի եկեղեցիին և Երուսաղէմի Ս. Աննայի եւ Կեղեցիին գոռներուն կամարներուն մէջ:

Clermont-Ganneau իր գրքին նոյն էջերուն մէջ թէ Իպլէն գիւղի անուան և թէ եկեղեցիի նկարագրութեան մանրամասն տեղեկութիւններ կ'ուտայ:

Camille Enlart կը յարէ թէ այս աշխատանքը, զգրախտարար, մեզ համար եղած է աւելի թանկագին, եկեղեցիին աւերման իրողութեամբ, վասն զի ան վերջին պատերազմի ընթացքին ուժարկածութեամբ ծանրապէս վնասուած է:

Եկեղեցիին Սալաէտտինի կողմէն 1187ին Իպլէնի հրդեհումէն սկսեալ երկու ատիւններ ունէր. բայց նախապէս ունեցած է մէկ ատիւն և երկու կողմնաթեւ. մնացած են արեւմտեան երեք վերնատունները ցցանկիւն կամարներով ծածկուած, կամարները հստաման կէտի մէջ են (en tiers-point): Սիւները կը բաղկանան քառակուսի փայտոյցի մը իւրաքանչիւր երեւի վրայ յենած մոթով մը, պարզ բարաւոր մը, որուն կիսաողմը կիսապլանածեւ ցցուակ մըն է և զանոց կը ծածկէ: Կամարնաձեւ պատուանները ներսէն լայնցած են, պտուտակած սանդուխ մը քառակուսի փոքր աշտարակի մը մէջ գետնդուած է. դուռը՝

կառման կետի մէջ սրաց տրուած ունի կաւ մարի չորս կորութիւններ պարզ բարաւորով մը ծածկուած՝ նոյնքան ուղղորդ որմնորոշ վրայ հանգչելով: Ցայտուն լար մը կամարին արտաքին և գործարար կողմը բոլորակաձև կը չլրկացատէ, վերի կամարի կորութիւնը խորոփի միջև երբեակ ճախարակի ցցուակով զարգարուած է, նոյն կամարին շարունակութիւնը խորշ խորշ շինուած է, ինչպէս Ս. Յարութեան տաճարի ճակատին կամարները, երբորդ և չորբորդ կամարի կորութիւնները անկհան վրայ ունի իբր զարդ փոքր կտոր ցցուակներ: Նոյն շինուածքին ճակատը կը պակասի երեք անկիւնը (tympan): Ուղղորդ պատերու անկիւններու մէջ զետեղուած են միայն մէջ փոքր կտոր ցցուակ մը, միւս երեքին մէջ՝ խորոփ մը: Խորշաւոր կամարի կորութիւնէ զատ, այս դռանը, պարզ ցցուակներով զարդարուած է, բաւական կը նմանի Ժիլլէի հարաւային դռան: Ան ունի ԺԲ. դարու երբորդ քառորդին կամ կիսուն հնութիւնը:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՂՍ. ԱՆՍԻՆՈՒՆԻ

ԽՈՐՀԱՆՈՐԴ ԵՒ ԽՈՐՀ

Գործի մարդը մէջ Նորոյք Է յիշել ԲԺՄ. մանկը դրամ Է աւածը. քայց Զնիւստայիս ասկից շատ աւելի Է. վասն զի երբ գիտնամք շատ գործածել գայն, ինչոյնիմիկ մշակութիւնը, բարեշուքիւնը՝ Եկարգիւն կարգութիւնն Է ան: Այն միկ ժամը որ անկողութեան կամ ոչինչ քանեւուն, այսինքն անկողութեան աւելի յոնկոյն քանեւուն կը տրուի անկն օր, քանի մը տարւան մէջ, երբ ինչոյնիմիկ կասարեւա: գործուակն անխորհր, պիտի կրնար տգիտ մը իսկանուն զարծնելն, և երբ քաւի գործերու յատկացուի, մարդու մը կեանքը պիտի բնդնարեի:

*

Միաժամանակ չընել երբի՝ մեկի աւելի քաներ, շատ կարեւոր Է աւելի. Ենիւստայիս Եկարգիւն մարդը Եւ Է որ կրնայ իր յոյնական ուշիք քանի մը վրայ կեդրոնացնել և մրնա: ցածը մոռնալ. կեդրոնացուը մարդկային մեֆի մեծ ոյժն Է:

ԳՐԱԿԱՆ

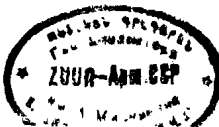
Մ Ո Ր Ո Ր Ո Ւ Ա Ն Ի Բ Ա Ն Ե Ր

Մատաւորապէս կէս զարե ասդին մեր Ժողովուրդը ստիճանաւ բաներ որոնք այսօր կը կազմեն միացել կեանքը անոր մէջ կարեւոր հատուածին: Հայաստանեան իմաստասիրն տարազը մեղմեմանց համար այլած որտէ միթիթաւանք, մեղմեմանց համար որքազան պատգամ է, զորաւոր մեղ իբարու. զէմ ճակատի հանելու աստիճան, Այս նշմարներուն մէջ, Էս պիտի յմտեման Նոր օւստացումին վերլուծումին, քանի որ ասիկա կ'ընեն այնքան տիրական կերպով մեր հայրենիքին ու զարգութիւնը տեսարանները:

Մեր Ժողովուրդին զբախտազոյն հատուածը, ան՝ որ ապրել յետոյ Աստուծոյ զօրքներուն մէջնէն անմեղքութիւն, ու երկրաւոր կեանքին մէջ, տարազնուած է այսօր աշխարհի չորս ծաղերուն, կրկնելով ասելի քան զածան որդիտեան յուսակորոյս բարեշինան կերութիւն մը, ստիճանաւ զարեւալ ուրիշ բաներ, որոնք, օտարն ու հունիքն ընդմէջէն, ինչպէս կը պատկերեն մարդիկ նման մեղմեման վերլուծումները, փորձի էին ենթարկած մեր յոյնած, հազարամեայ աղէտներով խցանալ ցեղային խղճմանքը, մեղի մօտիկ բախտաւոր չըլանի մը, բայց չէին կրցած խոր ապրել սիւնները մեր հողին: Ներուած էր մեղի այսպէս զգալ ու տարազել ցեղային մեր խորհուրդը, խորքը, նոյնիսկ անցող զարափքի էր զեւելէն յետոյ: Այսօր....

• • •

Ինչ որ հասած է իմա մեր զանեւուն — Էս մեր փակեցէջ հողին զաները, վասնզի ազգեւուն պատմութիւնը սխալ չէ պայմանել անանց մարդուղղ պահպանումէն, ինչպէս կ'ընեն արեւմտաւոր քանի մը մեծ ազգերը — չէ բազմաւորութիւնը անալ զաղէտներուն որոնք ներծնածի՝ հաւաքական բանադիր զաւանտափոխութեան, բանազաղթի, նոյնիսկ զանգաւածային ապստիգայապէս երեւոյնական համապատկերները անկէ մեր պատմութեան, որտաւուշ, զարաւայից, սպառնալու օւժգնութեամբ որպայատուծները մեղ զարեւուն բայց որոնք թափուր, կիկլունը փրշուած ինկաւ մեր հեղեղաւ սեմերուն: Ասոնք ամենան զէմ մեր Ժողովուրդը երեւան բերան իբր անայց խորութիւններէն, զիմարական իր մեղքը, երբեմն նուազ, երբեմն հերարձակ. բայց հանց իր զիմարութիւնը, ամաւր փաթեղելով իր պաշտպանողական միջոցներուն, որոնք ինն թելադրուած էին միջին իր խորհուրդէն: Ասոնք

709. 66

փիլիսոփայության, առանց թատերական շարժումներու, միայն ու միայն քանի մը մեծ անուններու, քանի մը անփոխարինելի բառերու յուսառիթուն ապստինեցաւ անկիւն մերկելով ուղիղ նպատակներ։ Այդ յուսառիթը, ըսեմ կ'աւելած ցեղային խորհուրդին այդ մութ յղացքը դիմական լեց զարեւու զոգնի մը, զորն քանի մը խոշոր բառեր քանի որ տարբեր լին լինուած զարեւր հայ ժողովուրդին։

Այսօր ցեղային այդ խորհուրդն է որ ինկած գաղափրին ժանիքներուն։

Ու զազանը հետադարձան պատկեր մը չէ սա տաղերուն վրայ, մեր պատմութեան շատ ընտանիքի, որով մեր ժողովուրդը զինքը քղկաղտ կակաւադիրը կարծած է կերպազոյցի, զառական կաւայցովը երկբարու ու թիւ մըն ալ երկնասօր փորձածքին, չիմա, խորքին մէջ, բայցմութիւն մըն է կեցկեւոյ որքն մեր ուժերը կ'ուսանն տարբերակ խորթակներով։ Օտարին աղչիկն է ան, անուէր հրապոյցներու ցանցի մը մէջ պարտաւոր գաղթական պատանիները, տանկելով զանոնք նեւու իրենց ազգային ըմբռնումներուն ընտանեկան խորհուրդին։ Երբեմն անոր արուեստն է, այլապէս փարթմա, խոր, որ կը փակէ մեր ազգաց ըզգայաւորները հանդէպ սեղանական յայգեւու ուրքն զարեւով մեր հոգիին անդերմըցին անդաւուր փայլէններու, երգի, նկարի, աղօթքի մեծերով է այսօր ինկած են արամարանքին տակ նոր խառնիքներու տաքփաւոր մեր ազգն։ Երբեմն մայրական ձգտումներէն մէկն է մեր հոգիին, որքն է իրենց պարբերական խառնումովը մեր արքէն թիւ չաղախուսած զօրմարտադարձութեան մէջ, խոշոր նեղքեր կը բանալին հաւաքական մեր զարժանեւթեան կողմերուն։ Մեր նախարարներուն ընդերային վէճերը, զաները, մրցակցութիւնները տարի անուշով նուազ բացատրելի կը մնան այսօր մեղի։ Դեռ երրորդ, կինդերորդ զարեւուն մեր պատմիչներէն միամտաբար դիտուած ու սեւեռուած սա քանի մը գիրքեր, — օտարին դիմաւոր, մերկիներէն քանկուտ, զիւրաք ներգելու, մանաւանդ սեղանական հոգեւուն վրայ այնքան զրծուաւոր բայց օտարին բանակներուն մէջ, հեռու աշխարհներու նուաճումին համար մեր հետադի պարկեղաւորիւնը, եւանդը, բաշխանուէր սպասը, չեմ գիտեր ինչու կ'արժնանն մտքին երբ նոյն երեւոյթներու աշխարհապառ տղանցը կը քալէ առջեւ։ Մեր ժողովուրդին բազմատարաբ նուազ շխիշխուած ու լաւադրն մասը, անհրճելի օւժգնութեամբ պայտաւումներ կ'ընէ օտար կուսակցութեւ, յղացներու, մեր հայրենիքին մէջ, իր նիւթակներն է որքնէն ամբողջ պահեստը նետած այդ կուսակցութեւ յաղթանակին։ Ինչ մեր լուսնանեկան թշնամին, մեզմէ անհունապէս գերազանց իբր օւժ, թիւ, վայրագութիւն, գիշխանած ախորժակ, տարին քանի մը եկող աւազանի կը բաժնայ իր թերթերէն, մեր մէջ հիւղակը բերդերու քրտնեան մը բարձրացնելով իր սոսնձաններուն երկայնքով, սա այդ խառնիքն շարժ տրնտեսորէն մատակարարելով մատաղատի ազգաց ու

ազգերէկ մաղերով ձերբերուն ալ վայելէին։ Զի տեղութիւնը, զայն սերմանել գիտնալը ոչ միայն քաղաքակրթական պատուանիչ մըն է այսօր, այլ անհրաժեշտութիւն մը։ Մե՛նք։

Ու զազանին աշխատանքը՝ քզգումն է իւր յաղափն։

Աւելի գիտական որակումով՝ օտարմնացումը (չաղղիւսացին պիտի բռնը dissociation) այն համար, բայց յամառ, թիւ բայց աղանով ուժերուն որքն զիմանալ գիտցեր է ինչ զարեւու մաշումին։ Մանկարայծ ձգտումներու սա առատութիւնը, այսքան վճառական բողկներու, վատ շահագործումը կը հայթայթէ զարեւով զազուած այդ ցանկութիւններուն։ չիմա մեր հոգիին հիւթապատումը, գիտուածն մը պիտի չըղէ՝ զառամութիւնը սապարզը բաց է ձգած անոնց որպէսզի նման կեղերուն աւմէնէն անտղիւքին, անարգիլ յառաջնանն հիւսումանքներ ի խոր ներքին անմեղատարութիւն։ Ու այն աշխատանքը, գիտեմ սա առաքելութիւնը, եղբարայէս յարաւու ու կաղմակերպուած, ի՞նչ զաղութիւններ, զարայի ջաւարանիկ ուր արդէն առանց տարր ալ մանր տունն տեղ է եղած մեր զայտնեան ամէնէն կենսական հանդիսներուն, ի՞նչ մեր հայրենիքին կամրիլ արքայութեան մէջ, հաւաքատարակու։ Ու այն աշխատանքը, մատիկ եւանդով նոյնիսկ անոնց ժող, որքն կը հաւատան ծառայել ցեղային զաղապանութեան տարւտում ու ամբողջ տարալին, խանգավառ, հայրենաւորողաց, նոր օւսումներու հրամայականը քընարական անկեղծութեամբ մը չեն բաւականանար տարբերողիւն, այլ առաջ կ'երթան աւաղները, կիններն ալ հրաւիրելու իրենց համայնագին։ Եւրոգնելու է նորոգելու արքայան սա կոչներուն մէջ համոզումն բաժինը խնդրոյ նիւթ չէ ինծի համար։ Համամարդկային զաղապարականներու աշխատէս այժմեական պէտքը եւ չէ որ պիտի անկարկի զարքնալ մեծ ազգերու ընտանիք երիտաւորագութեան։ Բայց փոքր ազգերու, մերկիին նման հազիւ կանգուն կոյտներու մօտ այդ զաղապարագործութիւնները գրեթէ համարել են ինքնապահութեան։ Քաղց երկրորդականն ուսումը ամերիկեան կամ անգլիական կամ զաղիական զովէններուն, բաւ է եղած մատիկ անցեալին մէջ որպէսզի այդ պատկանութեան զաղերին իրենց ազգային խորհուրդին մաս կազմել։ Երկրորդութիւնը հարկելով, լընելու համար հաղաբով հայտնելի են այդ երկրորդականները քանի մը լեղու խոտող կամ զրոյ գործնէ հայ լիւթի մը պիտի ինչային իրենց մեծ աղբերը։ Ու ասիկա այսպէս զաղութիւններուն բոլորին համար ալ։ Երբ պիտի անդադառանք որ մեր կարելի փիլոսոփիւնը պայմանաւոր է մեր զուեւերուն ամբողջապէս պահպանումովը այդ նորանորոգ յղացներուն ընդդէմ։ Փարպանողական, յետադիմական, բառեր են տունը, ոչ աւելի ոչ պակաս։ Զգիտանք աւելի քան արեւմտաքին մեծագոր ազգերը։

Մեծ կզոր մը քլլալու հարկ չի կայ, իմանալու է Կափեւուն համար անկող ինչը՝ որքան անհատուր կը թուի որք զառապարգ մը ու զատուէ մեծի աւ

պահան ուր լուծելու և անէացնելու համար երկու հազար տարուայ ըստ յղացր, նոր բառով՝ խորհուրդը զոր այսպէս կանցնահար ջանքիսխելու լըծուած են մեր առաջապահ մտաւորականները, իրենց իմացական փորձառութիւնները, ուսցնները տարածելով անտերունջ զանգուածները դէպի, ու կը թռչին անտեսել աղէտը, զոհել յօժարելու իսկ ասորիան՝ անզոհելին, յանուա մեծ խաշններու։ Դարաւոր սրբագործումով մը աստուածացած բառեր — արդարութիւն, իրաւունք, քաղաքակրթութիւն — այսօր աւելի չեն արժէք քան քուրջի կտորներ։ Ու իրենց կարգին, նորակերտ ուրիշներ — աշխատանք, վայելք, մարդավարի կենսւք — զիրենց հրապարակ հանողներուն չեն բերած կուտ, պարզ հացը։ Դարձեալ առաջադու երբ տասարորութիւնը չի կրնար ալելէ հեռու պահել ողբերգութիւնը որ զինն է այս նաւաբեկութիւն։ Ուրիշ՝ բախող զարմեալ այն ժողովուրդին որ անմասնները ամուր կը կարծէ մեր պապերուն հուղերի ի վար։ Ինծի կուզայ թէ տարբեր հակառակորդ մը չի սպասեր անոր։ Ու ասիկա՜ առանց պատմական աննախատեսելի բայց անվերջ աղաքակներու — մեր դիրքը բախտորոշ է այդ ասիւրի միջոցներուն սրումին մէջ — միջնատումին, այլ պարզ տարբանշատումովը հայ յղացքին։ Պահան մը տարի ևս, ու հայաստանի գնդկուկին հողին անգամ պարզուած պիտի ըլլայ որ պապերուն իսկութիւննէն։ Տասնամ մը առաջ այս վախերը վախեր էին։ Այսօր աւելի են քան վախը։ Այնն ու ինչիսը երգելը ծիծաղելի հեռուստորութիւն մըն էր մեզմէ շատերուն համար։ Այսօր փաստ՝ թէ մեր աղցը սրտէն անվերջապահ թնամ է մեր խորհուրդը։ Ու վախը պայծառ աղէտ է բոլոր անոնց համար որոնք արուածէն, ցոյցի հանուածէն անդին ալ տեսնելու պարտքը չեն վաճառք ներկուած փաստերուն մեծ մեծ աղմուկին։

• • •

Միւս կողմէ, զարմեալ այդ շրջաններուն, մեր ժողովուրդը, այս անգամ հաւաքաբար, երբեմն բռնի, երբեմն ալ ինքնամատոյց, մոռցալ քանք, որոնք թերի, անհիշք կամ տարալագի գնահատուած կամ այսօր բողբոլովին ուրացուած ըլլալուն հակառակ, մեր միշտ ապետարար բայց միշտ ալ անվթար ցեղային գիտակցութիւնը բերք էին մինչև զոհները նոր ժամանակներու։ Գիտեմ թէ նոր ուսումին առաքեալները համարտակօրէն պիտի վերլուծեն այս պրոցեսը, անոր գնդակի, անփառունակ, ստրկական հանգամանքները հատիկ հատիկ զննելով ու արեւորելով։ Բայց ինծի կուզայ թէ կանխառն անապարանք մը, աւելի ճիշդ անպարտքում մըն է ասիկա, քան անկեղծ ու շիտակ ճիգ մը ևս պատմութիւնը օննելու։ Դարձեալ ամբողջ չէ հոս լրիկ հայուկիւր կազմել այդ օրոնում ելլին։ Ինծի համար պարզ ու գեղեցիկ է գումարը — Ու այդ գումարը՝ իբր զանգուած, հաւաքական գործարարաւորութիւն, Հայոց ժողովուրդն էր անցնող զարու կէսերուն։ Այնքան սրտառու, գոբախտ բայց այնքան ալ

իրաւ, իմաստալից տարազ, երբ, զարաւոր կողմերէն ինտերը տակաւին չսպիացուցած, այդ արհամարհուած, այդ ստրկութեան մէջ այն լատներած զաւանեղ սղին արշաւի կը հանդերձուէր։ Դէպի նորոգ իր նաւահանները, աստիւր գտնելով մահուան կայաններէն իր վրայ զիդուած թմբերը նետելու մէջդի, անակնկալ, լուզիլ արթնամտութեամբ ու փարելով ամբարադուկ այն նորոգ աղաքակներուն որոնք յատկանիւնները կը նկատուին արդիական մշակոյթին — լեզու, արուստ, դրահանութիւն, տնտեսական շնչող դիմագիծ, բայց պահելով հոգեյատակը անվթար ու հարազատ, իր անցելային։ Պոլսին ու Թիֆլիսը (այս քաղաքներուն մէջ մեր իմացական գործունէութիւնը միայն նկատի ունին), լինուած չեն աժափոյ, անգիտակցի նպաստներով, այլ շնքի փառտըք էին այն տուրքերուն որոնք ամէն զարու, առնուազն քանի մը անգամ նակատադրին խոփովը հիմնայտակ հերկուած, չարք քարի վրայ չնքուած։ Մեր երկրին վրայ անաղակաւ որին քաղաքակրթութիւն մը, բաւեն տալով ընդարձակութիւն մը քան ան զոր կ'ընդգրկէ այսօր։ Ինծի համար անձեպոյն քաղաքակրթութիւնը աղբիւսը, դիմաւորման քաղաքակրթութիւնն է, երբ հոգեւոր զօրաւոր գիծեր այդ ապրումը չենք մը, դիմագիծի մը կը մօտեցնեն։ Ու, աւերակ մը, անոր մէջները պտտող տղելի մը, վրան թնամոյց երգի փուրը բաւ են աղք մը խորհրդանշելու, հերիք է որ այդ աղք մնալու հաւատքը կը կանգնի բարձր հողիներուն խորը անոր գաւազներուն։

Ու 1850 ի կենդանի, իրական տարազը, ժողովուրդ Հայոցը, Հայոց աշխարհիկը, Հայաստանը, տարօրինակ բոմանթիլով մը այսօր այլակերպուած, պատկերներ են՝ խառն, հզոր, կենդանի։ Այնքան ինչպէս Իրիմանի, կենարացի փարթամ սեղանաւորներուն ինչպէս Խուլիթի պարզուկ խորաբարներուն աչքերուն առջև։ Աղքալային անցեալը մէկուն երեւակայութեան մէջ կը հազնի նոյնքան իրական գծադրութիւն, փառք, շնորհ ու գեղեցկութիւն։ Երան միւսին իղիւրուն վրայ անոր ներկան կը յօրինէ կոկիծի, յամառ հաւատքի, ապրումի համախառնող իւր քակտութիւնը տառապող նայասանին։ Ու աղքալային երգերուն, հանգէներուն, հաւերուն իմաստը նոյնն է մեծատունին ու իր սպասարարին հասկացողութեանը մէջ։ Վերլուծումը դժուար պիտի հասնէր արտաքերի հոծութիւնը այն զգացումներուն, որոնք զբարբար շղջողուն զարգերու խղճող բնութիւն հակառակ կամ յօրինուածքի ալլալու մեղաւոր տափալուքները ընդմէջէն՝ համար գտան աղբերանալու, երբեմն անարուեստ, չնայ, ուսուցիկ, երբեմն պարզ, խոր ու անփոխարինելի կերպով հարազատ, իբր արտայայտութիւնը գարեբուն պատգամին։ Ան որ, այդ օրերուն, ոչ գիտէ ինչ իմար հաւաքածու չրթունքին գամուած բազմութեան մը զխուս կախեց անտես, բայց այնքան իրաւ, արնալագիս կուտը ողբին, որ կը սկսի

հիմ սիրելի գտաւորութեան, կը թափառին
օտար աշխարհ... .

այսօր տոգոյն, մոխիր բայց այդ պահուն համակ
սարկես ու կրակ բառերով, ազդուաբար իբր հո-
գեւոր միութիւն, փաստ աւելի կ'արթնէ քան մեր
օրերու թերեւս համալսարանական գործը, խմբա-
կերբ որոնք կ'աղբը կը փառերգին... . աստիճան-
յ անհետն, Ալիքի ու Վերիին: Չայնե'ր, որոնց ա-
հանջ տուին այլապէս հոգի մարդեր — բնական-
կիր, արեւմտաւոր, մշակ, տանուտէր, սեղանա-
ւոր, վարժապետ, տէրտէր, վարդապետ, բայց
բոլորն ալ յուսովքին վստահ պաշտպանութեամբը
աւելի բարեբաւ: Չայնե'ր որոնք լուծ են ալ,
իրենց նահանջին մէջը չի չիւլափառ ու յանկուցիչ:
Որն է երբը որ լացնէր միշտ այսօր: Մի յոբոր-
տաք թէ լացին պէտք չունի: Թէ պատուութեան,
յարթանակի, տիեզերական գրոհի պիտի բանաք
մեր հապաղին դուռներ: Գտահցէք, այսպէս մե-
ծամտելէ առաջ, միջին կայանները ձեր եղբարցը
հոգիներուն ու յետոյ պոռայէք: Որն է երբը որ
միշտ յուզէր այսօր, գաղութներու բարբառներ,
մեծէ հիմնովին պարզաւա՞մ մեր ընդունակութիւն-
ներէն, մեր ներկան հալածելու անդուք հարկովը
զատապարտութեամբ, մեր անցեւորի գտահալու մեղ-
քը իսկ անկարող ճակատարաց կերպով: Հարցու-
ցէք բայց զպուշտցէք պատասխանին հաւատք
ունենալէ:

Ու սա նշմանները տրտուած, յուսաւորութիւն, ան-
աւարտ օրովնեան ուրացութեամբ, կը ներկայացնեն
հիգը, պատմելու համար սուգը մոռցուած քաներուն
կը հաւատամ թէ գոնէ մէկ մասը ասոնց, զան-
գուածին համար ալ իսպառ պատուած, մեզմէ ու-
մանց մօտ չին կորնցողացած իրենց սրտառուչ,
վաղնջաւոր շնորհ: Ու, միշտ մէկ ամաց ուսերուն
նուիրաբարութեամբ սա պարտքը, մեր բանեքն իս-
թելու ուծացած, հեռացած, թշնամացած մեր եղ-
բայրներուն, մեզ ընէ նեզ, գուցէ անարդար —
աղքատութիւնը սիրտերը գանձացնող, ժանգա-
հարող ժխտական ախտ մըն է, մանաւանդ հոգե-
ւոր իր երեւով — և կամ — անհատկանալի, նոր
ուսումնին ու տախանիներուն պարտաւորէր սե-
րունջին մօտ, անպէտ օրքան չկամ, պապուկ բայց
իբրիմ յղծող, ինչպէս տրուած է մեզ հաստատել
ատկեւ իրենց խօսուածքին ու կեցուածքին մէջ,
եղբ ամէն կեցողեանցման, եղբայրական շղա-
պատումսի փորձ կը կործանեն տիեզերական տու-
նիներու ճաշպանութեամբ մը անդիւրով մեր կարօտին
ու հայրենալուստ բաղձանքներուն վրայ: Ի՞նչ
շէնգլով է ատկեւ որ իր եղբորս տանութիւնը
ներշնչարան է զարմուցած իր արժէքներու կեր-
տումն: Ո՞ր է իմաստը այն անդալալ ուրացու-
մին որով կը շղարտուին անխորտափելու օտարա-
ցուն, անէացուած հարկեր հազարներով հաշուե-
ութեամբ բերաններ, նոյն լեզուն խօսող ու նոյն ար-
մատներէն մեկնող:

Թերեւս աւելորդ չլլայ յայտարարել թէ ես
չեմ որ պիկատտոսեան միամտութեամբ մը, պար-

զպաշտպանութեամբ մը ուս կեցուածքը զատել կամ
զատապարտել պիտի ներէի ինքի, առանց բա-
ժինը ճշգրտել օտար մշակութիւններու ալլապէս ան-
ժուսիլի ճնշումին որով պայմանաւոր է ոչ միայն
հացը զոր կ'ուտենք, այլ և հոգեւոր, իմացական
մեր սնունդը: Գաղութները քրտինքն աւելի
բան մը կը հանեն իրենց ուղեղէն: Բան մը որ
հարստութիւնն էր իր պայքերուն, ու ատկեւ
մանրելով է որ տակաւին մինչև ատեն մը շա-
րունակին պիտի քաջը տալ իրենց վերջալոյսա-
յին ազօտացումը, անէացումը հակակշիռը ընդ-
գով մը: Անշուշտ գեւ կանգուն են մեր ժամերը
ուր հերմակ մաղերու սրտառուչ տիրապետու-
թիւնը իմաստալից է բաւական: Ու կը խօսուի
մեր բարբառը զառամ բերաններէ: Ու կը գրուի
մեր գիրով: Բայց, նոյնիսկ ամէնէն բարեբաւ
պարագային անգամ, անդուք է փորութեամբ այժ-
մէական, նորափետուր ու տաղանգաւատ մեր մէկ
գրողին որ Բարիւղի կամ Գոստանի գրգիռներուն
ընդմէջէն — արուեստի գործը կարծես ճշուն շատ
աւելի պարտական է այդ զգոյններուն — իր
զգայնութիւնը կը հանէ ոճի, բիրեղացման,
զանելով այլապէս խռովիչ շլացուցիչ անդալալած
մը իրմէ զուր: ու ան միւսին միջև, որ կէս զար-
տառ Պոլսոյ խաններուն ու արհարաններուն քրո-
նաթի, հեղձամղձուկ երազներով ու լացով յաղե-
ցուն միջնորդներն կըցեր էր հանել այլապէս սրտա-
նըմիկ բայց հարգաւոր պատկերներ, առանց բա-
րիքեան չափին: Ու այդ անդուքը աշխարհ է մա-
նաւանդ հոգիին համար այն տղեկին որ թանք ու-
սին գեղէն զարդը կ'երթար տարի մը ամբողջ մը
գիրերը սորովն, ուրիշ տարի ուր՝ զանոնք հեղե-
լու և երբորը մըն ալ՝ կ'անտէք սահուն կարգալու-
համար, քառորդ զարդ առաւ, ու այն միւս նոյնատի
տղեկին որ այսօր ժպտուն, կոկիկ, կը վաղէ գե-
ղանի ծաղկաբարձները, մոմովելներու մատուռ-
ներէն յարաբանան մը մէջ կ'աւարէ օտար ա-
թութեամբ ուսումը ու կը զարգանայ հոգալաքալ
... զէպի օտարութիւն: Այս զուգակշիռը չի բա-
զատուր: Ու մտքի մէջ հակադրութիւններ, հատ-
գիտութիւններ չեն թելադրիչները սա տողերուն:
Հոն էր տիւրէ համազարգիւսի ցաւը ամբողջովն
անցուած հոգեւորութեան մը, ընկուզուած աշ-
խարհի մը օրոնք մենք էին, եղբ էին՝ քառորդ,
կէս, մէկ, տասը զարդ առաւ: Որոնք ալ մերն չին,
զաղուէրներուն մէջ անդալալած, բայց նոյնիսկ
կենդանի ծոցին մէջը մեր հայրենիքին: Անխո-
սափելի քաջայումը, տարբանաբանումը մեր հո-
գիին, որ հանէ կապալաքաւ սա նորութեամբ օ-
տարութեան, աւելի աւաւոր ու սպանիչ քան տա-
սը և աւելի զարեւր մեր գերութեան որ անգոր-
ծող (inoperant) էր միացիւր մեր հոգեւոր կառուցիչ
պարզուկ բայց կարծր զբանեքին դիմաց — մեր
լեզուին, հողին, երկինքին ձեւերով՝ մեր վրայ,
ներսը, շուրջը անփառաւոր:

Բաներ կան որ վեր են մենէ: Առօրեային է մեր
պատմութիւնը: Ուրիշներ՝ օրոնք կը թուին բա-
լայ ատկեւ, բայց նուաճելի են խորունկ ու յա-
րատեւ նուիրումով, զոհաբերումով, Առնոցմէ՝

մեր Եկեղեցիին: Ու ուրիշներ, որոնք քառութիւնը
անկարելի կ'ընեն մեր մեղքերուն: Ատմեցմէ, ա-
պառաքաւար, այժմեան մեր ընդառաջողութիւնը, հե-
ռուէն ազեղող փողով թմբուկով հրաւիրելու մեր
վատ, աղքատաց հոգեւորութիւնը: Անկարելի է
ստանալ զառն վզովուսով հետևիլ սա կործանա-
բար անապարանքին՝ մեր անցեալը հաշուեյա-
րարի ենթարկելու — անոր մէջ մեր պարտու-
թեանց, անկուսակցութեան փաստերը խորանարգե-
լով, աւելի ցայտուն ընծայելու համար կառոյց-
ները քանի մը հիւրանոցի, կայանի, ու ասնկ ու
նանկի: Թող լաւ հասկնան զիս: Ոչ մէկ այխա-
տանք կ'արհամարհէ ան որուն օրերը, ամիսները,
տարիները չլիթայակիր վատանկէ զատ ուրիշ բան
չհանցան սա կեանքէն: Բայց, ներքին գտնելով
նոյնիսկ նեղութիւնը առակին կապիկին, ինք-
զինքս չեմ խաբար տրուած, շահուածը դիմա-
ւորելով, ինչ կ'ըսեմ՝ բխրապատկերով իբր ար-
ժէք, կորուսածն: Ինչ անուն ալ փակցնենք այ-
ժմեան վատանկին, եղածը խաբարա ծաղուած
մըն է գրեթէ, որով մեղքը ծածկելու մեր հիգին
մէջ իր զառնանք նեղաբար եթէ ոչ ապկարհ ու
անպարար: Կո՛տակ զործնի մեր անցեալին, յա-
նուն նոր կարգախօսերու ամէնէն առաջ իմացա-
կան անպարկեշտութիւն է: Այդ անցեալը ոգեկո-
չած պահուա, իմ մտքէն կ'անցնի ո՛չ մէկ ուրիշ
բան՝ բայց այն թանկագին, անփոխարինելի զի-
տերիւնը միայն որով զինաբար դարեւրը ընդունե-
ցինք երբեմն նակատով երբեմն կունկով: Այդ
գիտութիւնը այսօր ազատած է մեզմէ աւելի հա-
լածական, մեզմէ աւելի հարեհազուկ ուրիշ ժո-
ղովուրդ մը: Գաղութախնայցելով մեր կ'ըսեն թէ
չի հասկնար հոն կատարուած հրաշքը: Շոն մար-
դիկ կը ստեղծեն և հող, և լեռներ, և մշակոյթ:
Կ'ըմբռնէ՞ք թէ որքան խոր է հիդը հող, լեռու
ստեղծելու երկու հազար տարիներէ ի վեր ա-
տեցմէ օտարացած մարդոց համար: Ուրիշներ
բռնի կը հանեն այդ հզօր ազգայնները աղբերուն
մէջէն: Մենք կամաւ կը լքենք զանոնք: Այժմ
էականը, հետաքրքրականը, լրագրականը, ընթա-
ցիկը, կամ՝ ազատին, ասօր օտեղարը երբ իբր
գերազոյն տախտակներ կը մատուցանենք մեր
ցեղային մտահոգութեանց, վտանգած կ'ըլլանք
այդ ցեղին հոգեխառակը, ենթադրեալ որուն վրայ
միայն արմատ կը զարնեն հոգեւոր բոյսերը:

Այն այտարակային անհակացողութիւնը,
փոխադարձ հեղուամբ որ մեր առաջուոր մտաւո-
րական խաբարիները, մեր մտքին բարոյական
միջուկըրը դարեւրով նախահախառն վերածելէ
ետք, այսօր պտակաւոր, պետական, եւրոպակա-
նացած իմաստաբորութիւն է դարձրող մեր զըլ-
խուն, իմիայն մեր ստորին բնազդները, մեր ա-
հաւոր, գիշատիլ ստեղծութիւնները ոսկեզօծելու,
պատմութեանելու, հրավառելու ընդունակ, երբ
ասելի քան երբեք հիւրաւ հանդերձութիւն եթէ ոչ
սիրելու հարկը վերջնադրային պատգամ է, տըր-
ած մեր աստարաբոսին կամարին, զիրար արժե-
զրկելու, սեցնելու, այլակերպելու, անասնա-
ցընելու այն կատաղութիւնը որուն առջև ափի-

բերան կը ձգայ ամէն անկախ դիտող ու մտածող,
երբ ափ մը ընտրամիկ անաստակ կ'ըլլայ համա-
նական զգացումներու, զգայութեանց գետնի մը
վրայ իր սիրտը լայն ընելու եղբորը սիրտին ու
միտքը՝ իրատե՛ս, մեղի համար դարձնող նակա-
տագրին, որուն լրիւ պարկերը ամէնք ալ նկա-
րուած ունինք, անշինջ ամօթով, անմուսնայի
կոկիծով, Բանդակում խոր մեր մարմինին ու
հոդիկին ամէնէն նուիրակաւ ծալքերուն — պատա-
կերը մեր վերջին ողբերգութեան ոչ իբր անգը-
թութիւն, վարագութիւն, այլ մեր միտքին հաս-
ցուած գերազոյն նախատինք. մանաւանդ իմա-
ցական այն անլուր խաժամուժը — բուռ գոր-
ծածելով իբր վիճակ — որ մեր մամուլին հազա-
րաւոր սխնականքէն պարսատկուած պատգամ-
ներուն շո՛ւքն է, նուէրն է մեր զժախտ գլուխ-
ներուն, որպէս զի մտացած մեր գոյութեան յա-
ւտեհական թշնամին, զիրար հալածենք, այդ
թշնամիին զէ՛մ ի՞նչ մեզմէ չգործադրուած անշ-
թութեանք մը: — այս ամէնը չեմ գիտեր ինչ ա-
հաւոր, հրաշխաւուն անզգածութեան մը, կուրու-
թեան մը գինով անցնին մեզմէ աննշմար: Կը
մոռնանք ինչ որ չի կընար մտաբերել: Ու կը սոր-
վինք ինչ որ թուանաւոր գերտնուցում մըն է մեզի
համար:

Նկարագրիւնները նոր ուսումնին:

— Շատ ու շատ են անոնք:
Բայց վեր կանոն տալու գործն է նորին ա-
ռաքեալներուն:

Հինին հարկերը, իրենց կայունութեն մէջ,
եւ հ'անցնիմ տրուած կարաւանին ազօտած,
մուցուած, չի՛շած բաներուն:

(Շարունակելի)

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ԽՈՐՀԱՆՈՐԴ ԵՒ ԽՍՐԱ

Երեսաստորայինը կեանքին աղուտ մէկ
պահն է: Ի՞նչ մանուկ, մարդ չ'ունի քաւա-
կան զգացողութիւն և ոչ ալ ճանաչողութիւն
իրենու: Ոչինչ խորունկ չէ այն ասեմ, Հասուն
սարիքի մէջ, շատ գիտէ, ա՛յ այնքան համոյց
չ'իսկնաւ: սիրտը, նուազ դիտարկող ևւ ակնի
շրջանայեւ, ա՛յ այնքան չ'աւուտ ևւ չի տա:
Բայց, քանակն երեսուն տարուն միջոցին,
ի՛նչ հոյզ, ի՛նչ շիւթիւն. ո՛րքան շուտ կ'սիր-
ուի և ո՛րքան շուտ կ'սիրէ այդ հասակին մէջ:

*

Երեսաստորները, իրենց յոյսերովն արքե-
ցած, կը կարծեն բռնել հետապնդած բաներին:
անոնց շոյոր երեսակայինները իրականու-
թիւններ կ'երեւին իրենց:

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՌՈԳԱՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

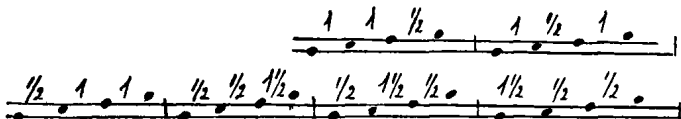
Ա. ՍԱՂՄՈՍԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՌԱՂԱՐՆԵՐՈՒ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ. — ՍԱՂՄՈՍԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ. —

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԸ ԵՒ ԻՐ ՏԱՐՐԵՐԸ՝

Ա. ԱՄԱՆԱԿ, Բ. ՇԵՇՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ, Գ. ԿԵՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Հայ ժողովրդային եկեղեցական երաժշտությունը չի հանգչիր եւրոպական մեծագոյն եւ փոքրագոյն ձայնաւորներու (Toucat) հիման վրայ, այլ բառալարներու զրույթեան վրայ, պայմանաւ որ երբ բառակներն իրարու շղթայենք՝ նախորդ քառեակին վերջին ձայնը յետնորդին առաջինը լինի: Հայ երաժշտութեան տիրական քառեակն է մեծագոյն բառեակը (Dur Quarte), որուն սկիզբի եւ վերջի ձայները մնալով միշտ անփոփոխ՝ միջանկեալները կը փոփոխուին:

Այս վեց քառեակներուն զանազան շաղկապումներով կը կերտուին հայկական բոլոր եղանակները: Սաղմոսերգությունը կ'առարարանուի հետեւեալ կերպով:

ա) Սաղմոսերգությունն. Հայ լեզուին մէջ համապատասխան բառը կը նշանակէ սաղմոսառցութիւն: Անիկա, քարոյին եւ երգին միջև միջին տեղը կը զբաւէ: Այդպէս, երգօրէն կ'արտասանուին սաղմոսը, օրհնութիւնը, աղօթքը, ինչ կտակարանը (ի բաց առեալ մարդարեակն գրեցերը):

բ) Զրուցեցող երաժշտական որոշ հիմ մը եւ կշռականութիւն մը կ'ենթադրէ արդէն: 1) Փոխ, երկու մենեքողներու փոխիփոխ սաղմոսը: Փոխին պարունակն (Umfang) է փոքր եռեակ (kleine Terz) մը, ինչպէ՞ս՝ $g - a - b$ ՝ Սաղմոսի համարները առհասարակ գրեթէ նոյն երկառութիւնն ունեցող երկու մասերու կը բաժնուին: Առաջին մասին առաջին բառը $g - a$ կ'սկսի, եւ մինչև նոյն բառին շնչաւիլը՝ կը կրկնուի: այսինքն՝ շնչաւիլ վանկին վրայ $g - a$ ՝ ա՛ի կը բարձրանայ: Նոյն այս ձայնին վրայ կը թաւալի ընթերցումը մինչև առաջին մասին վերջին բառին շնչաւիլը, երբ շնչաւիլ վանկը կը բարձրանայ b ձայնին, որ առաջին մասին հանգստամայն (Ruheton) է կամ աւարտամայնը (Schlusston), եւ անգամ մը միայն կ'երգուի: Երկրորդ մասն է $a - b$ նոյն կերպով եւ եղանակով կը զորոգորուի, սա զանազանութեամբ միայն որ, $g - a - b$ ձայներու շարայարութիւնը կը փոխուի $g - b - a$ ի. $g - b$ ՝ սկզբնամայն (Anfangston) է, $b - a$ ՝ առաջին բառին շնչաւիլը (Accentton = շնչաւիլ ձայնը), եւ $a - b$ ՝ առաջին համարին երկրորդ մասին վերջամայն կամ աւարտամայնը: Ըստ այսորմ, ամեն սաղմոս զրուցեցողէն կը զորոգորուի երկու մենեքողներու կողմէ: Վերջին համարին վերջին երկու վանկերը իրման ետեակի ոգոսմով մը $b - g$ կ'երգուին: Փոխի յօրինուածքին հետեւեալ տախտակը հստակ է:

Փոխին առաջին մասը		
Սկզբնամայնք	Շնչաւիլայնք	Աւարտամայնք
g	a b	b
Փոխին երկրորդ մասը		
g	b	a
Վերջին համարին երկրորդ մասը		
g	b	b-g

Սակայն երբ սաղմոսին առաջին մասին վերջին բառը միավանկ է և մասնաւոր չեղտ մը չունի, այն ատեն ձայնը աւարտածայն եղող ն-ին կը բարձրանայ, վերջընթեր բառին վերջընթեր շեշտեալ վանկէն «կոտակ»:

(Սաղմոս ՂԶ. 4)

Իր կշռութեան յօրինումներն մէջ, ընթերցումը կը հետեւի տաղաչափութեան և բռնառ տեղաւորեան:

2) Գարգ: Զայնէրու որոշ շարայարութեամբ մը շարացանում է անիկա՝ «Թէև միեւնոյն ձայնին վրայ դիտաւորաբար պոռոյտ կուգայ: Անոր պարունակն է պարզ հնգեակ (reine Quinte) մը, ինչպէս՝ d-a: Ան ի յուսարանութիւն՝ քարոզի յօրինումներն հետեւեալ տախտակը կուտանք:

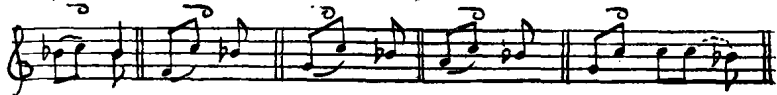
Գարգին առաջին մասը				
Սկզբնականք	Petteia(*)	Շեշտականք	Աւարտումի բանականք	Աւարտականք
d e g	g	g a	g-fis-e-fis-g	g
Գարգին երկրորդ մասը				
d e g	g	g a	g-e-g-e-g-e	e
կամ			g-es-g-e-g-es	es

Ձեռն գործածուի հետեւեալ ձայնամիջները: e(es)-a, a-e(es), d-a, a-d: Ամէն բառի իւրաքանչիւր վանկ ձայն մը միայն ստեղծ, Բացառութիւն կը կազմէ սակայն առաջին մասին վերջին վանկը:

(*) Նոյն ձայնին յաճախակի կրկնութիւնը, կամ ընթերցումի ընթացքին՝ մեղմութիւնն մէջ՝ կրկնում գլխաւոր ձայնը:

բ) Հորգափե ... որ ցոյց կուտայ աստիճանաբար կամ ստամբ եղած ձայնի բարձրացում մը ղէպի *cés* կամ *c'* ձայնը և — անմիջապէս. և կամ նոյն ձայնին կրկնութենէն վերջ — խնարհում մը ղէպի *b*, ինչպէս:

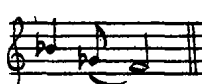
Շեշտաձայնին (*Betonungston*) պարզապէս միացնելով կէսադրութեան ձայնակումի բանաձևները՝ կը ստանանք *cés* եփեսոյ բանաձևները (*Accentformeln*):

գ) Եկադրութիւն: Երաժշտական նախադասութիւն կերտող նշանները չորս են.

1) Միջակէ —, որ *Kolon*ին և *Semikolon*ին կը համապատասխանէ: Անիկա ձայնի անկում մը ցոյց կուտայ գլխաւոր բառալարին բառակէն ղէպի Միակը (*Prime*), հետեւալ անկումի ձևերով(1):

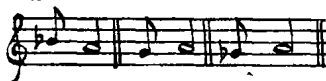
կամ

2) Աստակէ —, որ *Komma*ին կը համապատասխանէ: Անիկա ձայնի խոնարհում մը ցոյց կուտայ գլխաւոր բառալարին բառակէն ղէպի մեծ կամ փոք երկակը, հետեւալ անկումի ձևերով.

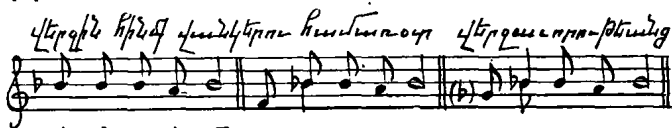

3) Բութ —, որ պարզապէս համեմատ կը համապատասխանէ *Komma*ին, *Kolon*ին, *Semikolon*ին և անշարժ նշանին (*Gedankenstrich*), երբ պարբերութեան մը և կամ բառի մը քաջատարութիւն տալու հարկ ներկայանայ. այսպէս. — *Komma*. Յիսուս, քաղաւոր Հրէիք — *Kolon*. Այսուհետէ: Օրենքն սուրբ են — *Semikolon*. զորեւ՝ այսօր յամենայն գործընէ: Եւ այլում ուրի հասանկիցի ինչ ակն աւնի — Անշարժ նշան. եւ նոցա ինքնաշարժն որդիս Աստուծոյ իննէլ՝ — որոց հաւատացեան յանուն նորա: Անիկա ցոյց կուտայ ձայնի աստիճանական էջ մը — քիչ անգամ բարձրացում — գլխաւոր բառալարին բառակէն ղէպի ետեակը, ձայնանկումի հետեւալ ձևերով.

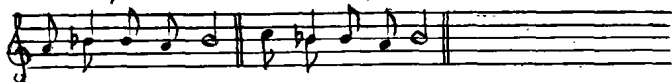
Բութ-ձայնակումի բանաձևները, սովորաբար, յաջորդ նախադասութեան կը կցուին առանց որեւէ դադարի:

4) Վերջակէ —, որ *Punkt*ին կը համապատասխանէ: Անիկա ցոյց կուտայ ձայնի էջ մը կամ բարձրացում, և կամ միմիայն բարձրացում մը՝ գլխաւոր բառալարին ղէպի բառակը՝ վերջին հինգ վանկերուն վրայ միայն քործադրուող զանազան տեսակ իրարմէ համառօտ և երկար ձայնակումի բանաձևներով.

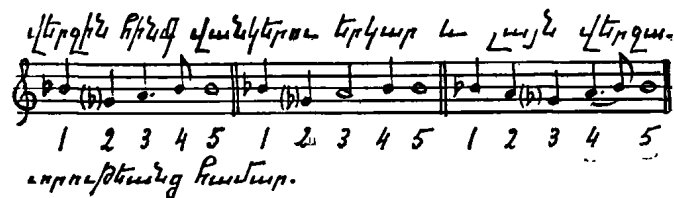
1 2 3 4 5.

համար.

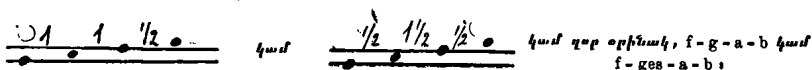
(1) Զայնակումի իւրաքանչիւր բանաձևէ ետք կարելի է կա՛մ ըստ կամո հանգիչի և կա՛մ նախադասութիւնը յաջորդին կապելով շարունակել:

(2) Կապով մը նշանակուած ձայնանշաններուն տակ մէկ վանկ միայն կը զրուի:

Նախադասութիւններն ցոյց տուող նշանները (Satzzeichen) գիծին վրայ կը դրուին, որոնցմէ բացառութիւն կը կազմէ միայն բուժը որ բառի մը վերջին գիծին վերեւ կը դրուի, շեղ ուղղութեամբ վերէն վար իջնելով, այսպէս — Յիսուս՝ քաջաւոր Հրէից:

Ուրիշն կը տեսնուի որ իւրաքանչիւր կէտադրութեան նշանն զիլաւոր բառալարին մէկ որոշ ծայրաստիճանին կը համապատասխանէ եւ քէ՝ առողանութիւնը մեծագոյն բառալար (Dur-Tetrachord) մը կը կերտէ.

Նշաւառային միացնելով կէտադրութեան. ծայրանկիւմ օտաւաններ, կը տառանք շեղային բանաձեւերը, ինչպէս.

Ծեշտ վերջապէս Ծեշտ կրկնում Ապրտակէտ

Երթ - ի - իս - զու - ղու - թիւն: Ոչ վարդու-յա-հարու-յա-նէշ
 Ծեշտ-ի-թ-սկսեմանայն միջակէտ Բարգանդ վերջապէս
 Մի-Մն ու-նիւմինք քնն աւել. Ու-է սա թափաւոր-փառաց:
 Որ-սի - սի - կին - սի - մեր - չե-նայ - ի - սա .

Յիշատակութեան արժանի են նմանապէս սկզբնաւորութեան եւ վերջաւորութեան բանաձեւները: Սկզբնաւորութեան բանաձեւներ կրնան ըլլալ. 1) ընթերցումի մը սկզբնաւորութեան բանաձեւներն ու 2) նախադասութեանց սկզբնաւորութեան ստեղծները: Առաջինները — որոնք վերջակէտային ձայնանկումի տարազներ են — կը սկսին ա) բարձր-ցող բառակ-ստեղծով մը գլխաւոր բառալարին միակէն (Prime) ղէպի բառակը. բ) աստիճանական բարձր-ցումով՝ եոյճ բառալարին միակէն ղէպի բառակը. գ) նոյնիմնի բառակով: Երեք պարագաներուն ալ, գլխաւոր քառեակը սկիզբէն իսկ յաւաքակի կը կրկնուի. ինչպէս.

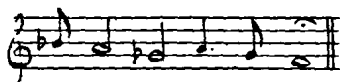
Առեւանսի րոյ շի սա - սի փրիս - - - - - րո սի:
 Արկնմեր շի սա-ս փրիս րոս - - - - - ս ս:
 Ըն թեր. ցուածս ի. յիւ արայնարգա - - - - - րէ է:

Ոմանք սակայն՝ անկասելի կերպով՝ եման եռեակի կամ հնգեակի ոտստումով, մինչեւ իսկ փոքր երկեակով կը սկսին: Նախադասութեանց սկզբնաւորութիւն կերտող բանաձեւներն կրնան մ-ւ՝ ձայնամիջոցին սր է է մէկ ձայնով սկսիլ. ըստ այսմ կերտելով նախադասութեանց սկզբնաւորութեան զանազան բանաձեւներ: Վերջաւորութեան կերտող բանաձեւներն են.

Մարգարէական գիրքերու ընթերցման համար.

— Վերջին երկուքը առաջիններուն շրջեալ (transponiert = փոխադրեալ) ձեռքն են —
նոր կտակարանի համար ընդհանրապէս.

պատարագի մէջ.

կէտադրութիւնն ու շեշտադրութիւնը միասին հնդեակի ձայնամիջոց մը կը կերտեն f-g-a-b-c համ f-ges-a-b-c, d, es k dés ձայները՝ որոնք իբրեւ եղանակային քիմով (melodische Biegung) միայն նկատի առնուած են՝ կէտադրութեան և շեշտադրութեան ձայներուն հետ ձեռնորդ կուտան քառալարներու չորս տեսակներու և փոքրացած ութեակի (verminderte Octave) մը, d-dés:

Չորս քառալարները հետեւեալներն են. ա) մեծագոյն, 1) f-g-a-b և 2) փոքր երկեակով, f-ges-a-b. բ) փոքրագոյն (Moll). 1) c-d-es-f և 2) փոքր երկեակով, b-cés-dés-es:

Սաղմուններուն եղանակային յօրինուածքին շուրջ մանրամասնօրէն պիտի խօսինք Ութ-Ձայն-ներու դրութեան մէջ. քանի որ Ութ-Ձայն եղանակներով կ'երգուին անոնք:

(1) dés ձայնը միմիայն վերաւորութիւն կերտող բանածններուն մէջ կը կիրարկուի:

(Յովհաննու Աւետարան, Ի. 15)

Բառաշեշտք.

Արորակէր.

Ար Բոյ և լե արարանիս չի սու արիւրիստ սի որ ըստ շոք հան նոս,
 Ակուածք.

Ակւքն. Բանաջեւ արարակէր

Ամբն յեր չի սուս արիստ արու և - սէ. և սէ զնա չի սուս,
 շէշտ-Բոս. Բարցանիւ-արարակէր նախ. սկզբն-բանաջեւ. Առդ - Բոս

Կին դոս. չի լաւ, զոր ինչ թիս, նր ևս այսպիսի չի զաւ
 նախ. սկզբն արարութի.

Սղակէր երկար-Բոս. նախ. սկզբն.

Թէ արարիկանն թէ, և սէ զը նա. Ամբ. և Թէ դոս
 Բառաշեշտք. Բոս շէշտ-արարակէր. Բարցանիւ-արարակէր.

Բար չէր ըզ նա և ուն ինչ, ուր և գիտ ըզ նա
 արարութի Բանաջեւ Կուս.

Կի ևս և սիգ ըզ նա. Կի ևս և սիգ ըզ նա.

Առ ի լուսարանութիւն, կուտանք՝ կէտերու, շեշտերու և ամանակներու բաղդատական հե-
տեւ տախտակը, միանգամայն նաև անոնց նշանակութիւնը: Այն ձայները որոնք որեւէ ցուցում
չունին՝ կը կոչենք անցումի ձայներ (Übergangstöne):

ԿԷՏԵՐՈՒ. ՇԵՏԵՐՈՒ ԵՒ ԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱՆՒՍԱԿ													
Թիւ		Կարգի նշան- ներու	Կարգի նշանք	Ամանակ ներու	անուններ	համապատասխան		Թիւ ձայնից	Ձայնք	պարունակ		անցումի ձայներ	
հարգի	նշան- ներու					նշանք	անուններ			Ա.	Բ.		
ԿԷՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ												d	d
1	1	.	2 4	միջակէտ	1	,	Kolon	1	f	es	es	d	
					2	:	Semikolon			f	f		
2	2	,	2 4	ստորակէտ	,		Komma	2	g ges	ges	g		
3	3	.	2 4	բռն	1	,	Komma	3	a	a	a	es	
					2	:	Kolon			b	b	dés	
					3	:	Semikolon			cés	d		
					4	—	Gedankenstrich			dés			
4	4	,	4 4	վերջակէտ	.		Punkt	4	b				
ՇԵՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ													
5	1	/	1 4	շեշտ	1	!	Ausrufungszeichen	5	d cés				
					2	,	Komma						
6	2	.	1 4	հարցանիշ	?		Fragezeichen						
ԱՄԱՆԱԿ													
7	1	↵	↵	երկաթ	↵		Fermate						
8	2	o	1 16	սեռ			Sechszehntel						

Գերմաներէն Քարգմանից
ՊԱՍԿԱՆ ՎԵՐԻՆ. ԲՈՒՄԱՆՆԵՐՆ

ԿՈՄՊՈՅԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՑ
Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft 1899

ՄԻՒՌՈՆՈՐԸՆԷՔ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԷՋ

Մարտի վերջին Կիրակիին, վաղը, երբ Վիեննայի ներկայ թիւը մամուլ յանձնուած կ'ըլլայ ար-
գէն, Անթիլիաթի կաթողիկոսանիտ եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ Ե. միւսմի օրհնութիւն, կի-
րիկեան թեմերու հոգեւոր պետքին համար, Թէհ, հակառակ եղած պատուազօր հրաւերներուն, կա-
րելի չեղաւ Ս. Աթոռայր կազմէ ներկայացուցիչ ունենալ նուիրազօրութեան այդ եկեղեցական հան-
դէսին, բայց Ս. Պատրիարք Նալըր և բովանդակ Միաբանութիւնը սրտագին սիրով հաղորդ կը զգան
ինքզինքնին՝ Կիրիկիոյ տարագիր հայ ժողովուրդին համար մասնաւորապէս և Նալ եկեղեցւոյ համար
ընդհանրաբար նշանակալից այդ խորհրդակատարութեան ազգած հոգեւոր բերկրանքին: Ամէնուս,
ինչպէս բովանդակ հայութեան, իղձն է որ Սոոյ նժդեհացած աթոռին բարեյակող վերակազմութեան
սեռակէտով՝ այս կրօնական և ազգային հանդէսը խրախոյսի է. նոր սղեւորութեան առիթ մը ըլլայ
թէ Աթոռակալ և Աթոռակից զոյգ վեհերուն և թէ՛ իրենց եկեղեցական զասուս և ամբողջ ժողո-
վուրդին համար:

Գալով Անթիլիաթի գետինին գնման և ազգային սեպականացման հարցին, որուն պիտի անդրա-
դառնանք յաջորդել, ի խոր սրտէ կը ցանկանք որ լիուրի յաջողութեամբ պատկուէն այդ մասին
տածուած յոյսերը:

28 Մարտ 1936

ԻՄԲ. ՎՍՈՆՆԻ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒԻՐԵՐ

Անցեալ փետրուար ամսուան ընթացքին, տեղի ունեցաւ մէկ անգամ Միաբան. Ընդի. Ժողով, Ս. Աթոռայ. Յնդիւմ Ժողովը ինն անգամներ ի նիստ զումարուեցաւ իբրեւ վարական Մարմին, Կոմ. Գեոր. Ասեմանը՝ հինգ անգամ, իսկ Ասեմանը. Խորհուրդը՝ մէկ անգամ:

● Կիր. 1 Մարտ. — Ըստ իրական կարգի, երէկ երեկոյ՝ Վերալափառելու ի Ս. Յարութիւն մասը ունենալէ վեր, այս առաւօտ եւ Միաբանութիւնը գնաց նոյն Ս. Տաճարը. ուր, հայկական Գողգոթայի վերնայարկ մասուսին մէջ Ս. Գատարազ մատուցուելէ յետոյ, Ս. Գերեզմանին շուրջը հանդիսաւոր երբողարմ թափօր կատարուեցաւ Ս. Գատարազը չոր գիշաւորութեան: Որովհետեւ Յայն եւ Լափանը եւս ունեին թափօր, քարոզի ժամանակ չեղաւ:

● Գր. 3 Մարտ. — Գիշերային շնորհեցէի ժամանակ Ս. Գատարազը բնառանդակաւ առաջին բացողը խոսեցաւ. ընտրանքն էր Շնորհալոյն խօսքը, Վրուխն ստից խոնարհեցաւ, զի զպատուիրան քո մտապաշտ. բացատրեց թէ մեղքը ետեւեան է հոգեկան կեանքի անհնաւորութեան մէջ յառաջ եկած խանգարումին, որով բանականութիւնը զգայալութեանց կամ հոգին մարմինին կը սկսի ծառայել: Իսկ այդպիսի վիճակը մը չենթարկուելու համար, անհրաժեշտ է որ մարդ ի յուշի ունենայ միշտ աստուածային օրէնքը, զոր Ս. Գիրքն ու Եկեղեցին կ'աւանդեն մեզի:

● Ուր. 6 Մարտ. — Ճաշու ժամերգութեան միջոցին Ս. Մկրտիչ Սրբազանը քարոզեց կանանց դասուն. պատմելէ վերջ նաբարկ կնոջ՝ Արգիշի զիմամը Դաւիթին, որպէսզի լրեժխնդրը չըբտնօր իր ընտանիքին հանդէպ, բացատրեց թէ կինը ի՞նչ բարեբար դեր կրնայ եւ պարտի կատարել ցաւալի չարիքներու առաջին առնելու համար:

● Եր. 7 Մարտ. — Երկու Ս. Կիւրեղ հայրապետաց տունին առթիւ, Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մարտ Տաճարի Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյ Ս. Կիւրեղ տեղանին առջև, որուն վէճմաբան է օրբասալ այն աւագանը, որ ըստ աւանդութեան մէկ մասն է այն Մկրտարանին, ուր Ս. Կիւրեղ մկրտեց Նորադարձ հեթանոսներու բազմութիւնը:

● Կիր. 8 Մարտ. — Ըստ աւանդական կարգի, Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ս. Ներսիսկապետաց վանքի եկեղեցւոյն մէջ, ի յընթափակի Ս. Աթոռայ, ուր Տ. Գագի վրդ. աւուրն պատշաճի քարոզը խոսեցաւ. Նիւրիս էր Անառակ Որդիին առաջը, զոր վերլուծեց բարոյական խորհրդածութիւններով:

● Գր. 10 Մարտ. — Աւագ Թարգման Տ. Հայրիկ վրդ. եւ զիւսանպետ Գ. Կ. Նուրեան կառուվարական պալատնապետէ գացին, միւս աղգաց ներկայացուցիչներուն հետ, խորհրդակցելու համար մասնաւորապէս Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ լինելիք զատկական տօնակատարութեանց ժամանակացոյցին շուրջ:

— Երեկոյն, Ս. Գատարազը քարոզեց Մարտ Տաճարին մէջ, Եկեղեցի ժաման, Շնորհալոյ Վանձիդ ծածկելոյ գտող զիս արտա բնաբանով, բացատրեց թէ Աստուած անձանք յայ գերաւանցապէս իրական մեծութիւնն է, զոր մարդ կրնայ եւ պարտի դտնելու եւ ճանչնալ խղճի, գիտութեան եւ հասարակ լոյսերով՝ իր անձինքը նուրբան եւ Ս. Գրաց յայնաւթեանց մէջ. եւ թէ՛ անգամ մը որ զտնէ զայն, պիտի համադրուի թէ, ինչպէս Առաքեալը կ'ընէ (Պող. Բ.), Աստուծոյ խորհուրդը արդարեւ գանձարանն է նշմարիտ իմաստութեան, զի Աստուծոյ մտածումին մէջ են բարոյաները պիտի բոլոր բարոյական եւ իմաստաւորական նշմարութիւններուն, զորս պարկեշտ միտքը կ'ընդունի իբրեւ հոգիին կեանքը վարդ մեծ սկզբունքներ:

● Եւ. 12 Մարտ. — Ս. Գատարազը, մասնաւորութեամբ Միաբանութեան, այսօր օրհնութիւնը կատարեց Վիճապիւրհէքին մեծ զանգակատան, որ պիտի կառուցուի Բեթղեմէի Ս. Ենքնդեան վանուց հայապատկան բաժնի տանիքին վրայ. պիտի լինի զուտ հայկական տնով ըստ օրինակի էլ միամանի ճարտարապետութեան. պիտի ունենայ հինգ զանգակներ, որոնց հաւանաբար պիտի նկնչուի եկեղեցական հոսանքը ուժով:

— Կէտքէ վերջ Միաբանական Ընդհ. Ժողով զումարուեցաւ:

● Ուր. 13 Մարտ. — Ճաշու ժաման կանանց քարոզ խոսեցաւ Տ. Մկրտիչ Սրբազան. պատմելով Յովպէի Այծեմէիկ կնոջ՝ Երաթիւնը, ըստ Գործք Առաքելոցի. բացատրեց թէ Բրքանի վրդ. կարար կրնայ լինիլ կնոյ՝ դերը քրիստոնէական բարեգործնոյ մասը մարդին մէջ, եւ թէ մարդկութիւնը ի՞նչ թանկանք կանանքը կը պարտի կնոյ՝ արտին եւ հաւատքին:

● Եր. 14 Մարտ. — Ուխտաւորաց հոգեւոր միութարութեան համար, աւանդական ուղիորդութիւն է Մեծ Գահաց վերջին կիրակիներէն միայն եկեղեցական պաշտամունքը կատարել շամբարման լերան օրբայութիւն վրայ: Ըստ այդմ, Միաբանութեան մէջ մտող այս երեկոյն զանց նոյն բարձունքը, ուր կատարուեցաւ նախ երեկոյնան ե յետոյ գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւն, ապա Ս. Գատարազ. կէտ գիշերին անէնքը դաճան վանք:

● Կիր. 15 Մարտ. — Ս. Գատարազը չոր հանգիստպետութեամբ Միաբանութեանը Վերալափառելու թափօր կատարեց շամբարման Սարին վրայ. ապա հանդիսաւոր Ս. Գատարազ մատուցուեցաւ տաղաւարի ներքև, ի ներկայութեան Ժողովուրդի մեծ բազմութեան: Ըստ պատշաճի աւուրն քարոզեց Տ. Միւռան վրդ., որ ներքև

առնելով Տնտեսին Առաջին, հանգամանորեն բացատրելով թէ դրամը կամ հարստութիւնը որ ընկերային կեանքի ամենէն կարեւոր ազդակներէն մին է, պէտք է լինի ոչ թէ նպատակ այլ միջոց միայն, լինելու համար բարի ոչ մը՝ բարոյական նպատակներու իրադրածման:

— Ս. Գատրիարքը, կէս օրին, ընկերակցութեամբ Տ. Կիրիզի վրդ.ի, այցելեց իրանի չիւպատարարներ, ի շնորհաբանութիւն վեհ. Եանգի Ծննդեան Տարեգարմին:

● Գշ. 17 Մարտ. — Եկեղեցիի ժամուան, Ս. Գատրիարքը Ենտրակայ Վրդ եղէ մեղաց. դատող կործանեան, գուր ինձ փորձիք խօսքին վրայ խօսեցաւ քարոզ մը, հրատարակուած՝ Սիմիի այս թիւին մէջ:

● Գշ. 18 Մարտ. — Ս. Գատրիարքը, Տ. Մեհաբոյ Սրբազանի և Տ. Ենարք և Տ. Արման Արեղաններու ընկերակցութեամբ այսօր այցելեց Յոպպէ, և զարմաւ երեկոցեան դէմ:

● Ուր. 20 Մարտ. — Ճաշու ժամուան, Տ. Մկրտիչ Սրբազան քարոզեց կանանց դատուն. ներքին էր Ռեմանիոյ Սիման բողոքի տան մէջ կնոջ մը կողմէ Յիսուսի ընծայուած օծումի մեծարանքը, որուն առթիւ շնորհեց կնոջ պարտականութեանց մասին՝ կրօնական և եկեղեցական բարեպաշտութեան տեսակէտով:

● Եր. 21 Մարտ. — Վաղուան Դատաւորի Կիրակիի առթիւ, ըստ իրաւական սովորութեան, Ս. Գատրիարքը չոր գլխաւորութեամբ Վերալափառէի մօտեց հատարուեցաւ ի Ս. Յարութիւն: Յետ երկրպագութեան առաջի Ս. Գերեզմանին, Կիրակամատի ժամերգութիւնը հատարուեցաւ հայապատկան Ս. Լուսաւորիչ Կիսաւուրց եկեղեցիին մէջ:

● Կիր. 22 Մարտ. — Գլխաւորութեամբ Ս. Գատրիարքը չոր, գլխաւորութեան և առաջօրեան ժամերգութիւնը հատարուեցաւ Ս. Յարութեան Ցահարի մեր Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյի մէջ: Յետոյ, ըստ աւանդական սովորութեան, Ս. Գատրիարքը հանդիսի պատարագեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ, և քարոզեց բնաբան առնելով Ենտրակայ Վրդի միշտ մերձ ծանիր՝ Գաւն մահու եկեալ՝ Գնիւղ դատաւոր: Գոյց տուաւ մահուան մատնութեան ազդեցութիւնը կեանքին վրայ, ընդհանուր առմամբ չիւղ նկատեց այն ժամերգը թէ Վահագան միջոցաւ է որ բարոյականը մտած է աշխարհ: Բացառութեան թէ այն մատնութիւն թէ Վահի կայ և արդարութիւն կայ ի վերջոյ՝ բարձր է ինչ մարդը, կը թելադրէ բարի կեանք մը ապրել, կ'օգնէ՝ տիրանալու համար չլծարիտ իմաստութեան, ցոյց կուտայ թէ որքան կարեւոր է կեանքը՝ համեմատութեամբ փա-

տարուելիք պարտականութեան, և թէ լայնախոս և ներքոյ կ'ընէ զմեզ, յարգորհելով որ պատիկ կրթեցող չլեցնենք մեր հոգին: — Ս. Գատարագի աւարտումին, հատարուեցաւ երազարձ թափօր՝ Ս. Գերեզմանին շուրջը:

● Գշ. 24 Մարտ. — Եկեղեցիի ժամուան՝ քարոզեց Ս. Գատրիարքը. Ենտրակայ մէջ բուն հոգիի մարդը մատնանշելի և անոր կրօնական ըրնարին և աղօթական խելամենբուն արժէքը վիր հանելէ վերջ, խօսեցաւ Վախատով խոստովանելիքի վրայ, բացատրութիւններ տալով աւար քրական և հոգեւոր զեղեցիութիւններուն, ընդհանուր կազմութեան և ներքին իմաստներուն վրայ. ապա ի մասնաւորի կանգ առաւ Վաղիւր անմահութեան տունի Վրդապետ զմեզ առնելի իմայ յառաջ թան զեղանկն իմ յաշխարհէս մատնութեան առջիկ, և շնորհեց մարգարէն ինքնաշնորհութեամբ. Նշմարիտ պաշտարարութեամբ և իր ձեռքով հատարուած բարեգործութեամբ իր կենդանութեան առնել իսկ իր փրկութիւնը շահելու և խաղաղ մահով իր կեանքը կնքելու սղբութեան քրիստոնէական մեծութեան վրայ:

● Ուր. 27 Մարտ. — Ճաշու ժամուան Տ. Մկրտիչ Սրբազան քարոզեց կանանց դատուն. բնաբանն էր, «Կին դու մեծ ես հաւատք քոս, բացատրեց թէ կնոջական օրով հաւատքը ինչ բարեբար արդիւնքներու աղբիւր կրնայ լինի Քրիստոնէական կեանքի մէջ:

● Ուր. 28 Մարտ. — Տ. Մեհաբոյ Սրբազան, որ երկու օր առաջ շաքիտ դացած էր զօրծով, դարձաւ այսօր:

● Եր. 28 Մարտ. — Վտարակայ ժամուան Ս. Գատարագի մատուցուեցաւ Մարտի Ծանորի Ս. Սահփառու եկեղեցւոյ Ս. Լուսաւորչի խորանին առջիկ: Վախագնքի ատեն Գանձարանէն հանուելով թափօրով Առաջ իտրան հանուեցաւ, ապա Ս. Գլխաւորի բերուեցաւ Լուսաւորչի մատունքը պարունակող խաչը, զոր ի ձեռքին աւելը Ս. Գատրիարքը. ապա Միտրանու թիւն և աշակերտք: Առաջ Ռեմին առջիկ և ժողովուրդը Գլխաւորի սեղանին վրայ խոսնարեցան ի համար ի նախնական Նշխարաց:

● Կիր. 29 Մարտ. — Ս. Գատարագի մատուցուեցաւ ի Ս. Լուսաւորչի պատու. քարոզեց Տ. Կիրիզի վրդ. ըստ աւանդ պատշաճի՝ խօսեցաւ Քրիստոսի գալուտեան, ի մասնաւորի՝ երկրորդ գալուտեան մասին: Ահաւարանական ցուցմունքներով մտնեցաւ անոր երբ է ինչպէս լինելու հարցերուն, և ի վերջոյ անոր նպատակին՝ այսինքն հատուցման և արդարութեան քրիստոնէական սղբութեան:

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Hayrik Aslanian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԽՕՄՆԱԿ (Թ. Ս. Ֆերմանեան), պատմաւածքներ, քերթուածներ, ամփոփման պահեր. Բարիդ, 1935, 8⁰, էջ 301. (նուէր՝ Տիկին Ֆերմանեանէ):

ԵՐԳԻՆԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒԱԳԻՐՆԵՐ (Աշոտ Բ. Քէչեան), Ա. Հարք, Կ. Պոլիս, 1935, 8⁰, էջ 176. (նուէր՝ հեղինակէն):

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆՈՒԷԼ Կ. ՄԻՐԱԽՈՐԵԱՆԻ ՎԱՆԵՑԻՈՅ, (Խ. Ոստանիկեան), Պուքրէշ, 1935, 8⁰, էջ 28, երկու օրինակ. (նուէր՝ հեղինակէն):

GRAMMAIRE DE LA LANGUE ARMÉNIENNE MODERNE, Frédéric Feydit, Venise, St. Lazare, 1935, 8⁰, էջ 205. (նուէր՝ հեղինակէն):

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶ ՀԱՅՈՑ, (Թովհ. Տ. Գրիգորեան), ոտանաւոր, 1500 ամիայի հրատարակութիւն, Նոր-Ջուղա, Ս. Ամենափրկչին վանք, 1935, 8⁰, էջ 8. (նուէր՝ հեղինակէն):

ՄԵՆԻԿ ԾԱՌԸ (Խ. Պ. Վէմեան), եղբորութիւն իր մօր յիշատակին, Պէյրութ, 1934, 8⁰ էջ 12, երկու օրինակ (նուէր՝ հեղինակէն):

ՎԷՍՖԱՅԵԹ ԷԼ ՏԱԵԱՆ (անհետացած երեսիկներ) (Իսկ խալիքեան), արարերէն բնագրէն թարգմանեց Գեորգ Մըսըրիւան, պատմագրական տեղեկութիւններ արաբական աշխարհի մէջ նշանաւոր հանդիսացած հայերու վերաբերութեամբ, թարգմանիչն աւելցուած ծանօթութիւններով. Գահրիբ, Տպ. Յուսաբեր, 1935, 8⁰, էջ 372, (նուէր՝ թարգմանիչէն՝ Պէկ օրինակ):

ՄԱԼԱՐԻԱՆ ԵՒ ՆՐԱ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ (Բժ. Ի. Տէրտերեան), բժշկական, Թեհրան, 1935, 8⁰, էջ 176, մէկ օրինակ. (նուէր՝ հեղինակէն):

ՀՆԱՄԵՇԱՅ ՀԱՄԱՐ ԵՒ ՀԱՇՅԻԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԻՍ (1930-1935), Կթղի. մեծի Տանն Կիլիկոյ. Անթիլիս-Լիբանան, 1935, մէկ օրինակ. (նուէր՝ կաթողիկոսարանէն): ԵՐԼՏԸՉԻ ՄԱՀԱՓՈՐԸ, վէպ, Աթէնք, 1933, մատենաշար «Նոր Օր»-ի, էջ 152, 8⁰, մէկ օրինակ (նուէր):

ՄԻ ԷՋ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍԻ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ (Գարեգին Արքեպս. Յովհաննէս), բանասիրական, Հալէպ, 1930, էջ 56, 8⁰, մէկ օրինակ (նուէր՝ հեղինակէն): ԸՆԴԻՉ. Տեղեկատուութիւն եւ ՀԱՇՈՒՆԵՇԻՒ 29րդ ՏԱՐԵՇԴԱՆԻ, Հ. Բ. Ը. Մ. Բարիդ, 1934, էջ 78, 8⁰, երկու օրինակ (նուէր Հ. Բ. Ը. Միւրսէնէն):

KULTUS UND KUNST (Dr. Curt Horn), բանասիրական, գերմաներէն, Պերլին, 1925, 4⁰, էջ 158, մէկ օրինակ (նուէր J. Wolfէն):

MARTINE LUTHER, DEUTSCHE MESSE (Johannes Wolf), երաժշտական, Գերմանիա, 1934, 8⁰, էջ 50, մէկ օրինակ (նուէր՝ հեղինակէն):

VICTOR HUGO, CHATEAUBRIAN ET LAMARTINE DANS LA LITTÉRATURE ARMÉNIENNE (Archag Tchobanian). Ֆրանսացի այս մատենագիրներու մասին հայ գրագէտներէ գրուած յօդուածներ և քերթուածներ թարգմանաբար. Բարիդ, 1935, 8⁰, էջ 141, մէկ օրինակ (նուէր թարգմանիչէն):

LA VIE DOMINICAINE (Saint-Maximin), կրօնական, Մարսէյ, 1935, 8⁰, էջ 40, մէկ օրինակ (նուէր):

RÉVISTA DE CULTURA ARMEANA, բանասիրական, Պուքրէշ, 1935, Ա. Տարի, Ա. հասար, 8⁰, էջ 96, մէկ օրինակ (նուէր՝ Հ. Ճ. Սիրուսիէ):

LA PAIX DE LA PROSPERITÉ MONDIALES (Léon Khatchépounei), ընկերաբանական, Բարիդ, 1935, 8⁰, էջ 76, մէկ օրինակ (նուէր՝ հեղինակէն):

L'AUTHENTICITÉ DES LIEUX SAINTS (R. P. Hugues Vincent), Պաղեստինագիտական, Բարիդ, 1932, 8⁰, էջ 117, մէկ օրինակ (նուէր):

THE ARMENIAN KINGDOM OF CILICIA (Vahan M. Kurkjian), պատմական, Նիւ-Յորք, 1919, 8⁰, էջ 24, մէկ օրինակ (նուէր):

SAHAK AND MESROB (Vahan M. Kurkjian), պատմական, Նիւ-Եօրք, 1934, 8⁰, էջ 40, մէկ օրինակ (նուէր):

ՀԵՏԵՒԵԱՆՆԵՐԸ՝ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԵՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏՐԱՏԷՆ

ՄԱՐԳՍԻՉՄԸ ԵՒ ԱԶԳ. ԳԱՂՈՒԹԱՑԻՆ ՀԱՐՑԸ, (Ի. Սթալին). հատընտիր յօդառանձնեբու եւ ճառեբու ժողովածոյ, հ(բ)կկ կուսերատ, 1935, մէկ օրինակ, 8°, էջ 311, (նուէր պետերատէն):

ԸՆՏԻՐ ԵՐԿԵՐ, (Լէնին). գ. հատոր, Երեւան, 1935, մէկ օրինակ, 8°, էջ 958, Հայկուսերատ, (նուէր պետերատէն):

ՄԱՐԳՍ-ԵՆԳԵԼՍ, (Կապեց Ն. Ստեփանեան), հատընտիր նամակներ, պետերատ, Երեւան, 1936, Ա. հատոր, 8°, էջ 573, (նուէր), մէկ օրինակ:

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ԵՐԱԳԻՐՆԵՐ, (ՀՍԽՀ Լուսժողովատ), Ա. եւ Բ. պրակ, Պետերատ, Երեւան, 1936, 8°, էջ 118, (նուէր պետերատէն), մէկ օրինակ:

ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑԻ ԵՐԱԳԻՐՆԵՐ, (նոյն վերինին հետ), Գ. պրակ:

ՕԹԷԼԼՈՅ, (Շէյքսպիր), Թրգմ. Յովհ. Մասեհեան, պետերատ, Երեւան, 1936, 8°, էջ 216, մէկ օրինակ, (նուէր պետերատէն):

ԱՐՁԱԿ ՊՈԷՄՆԵՐ, (Արագի), պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 82, մէկ օրինակ, (նուէր պետերատէն):

ԱՂՈՒՅՍԱԳԻՐԲ (Վարդան Այգեցի), առակներ, պետերատ, Երեւան, 8°, էջ 116, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԽՍՀՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Ն. Բարանսկի, Թարգմ. Գրաբիտ, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 204 (նուէր պետերատէն):

ՏԻՋԻՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (Ա. Ս. Բարկով եւ Ա. Ա. Պոլովինկին), Թարգմ.-Ավ. Զուլարեան, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 271, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (Լ. Գ. Տերեխովսկի եւ Վ. Գ. Երգելի) Թարգմ. Հ. Ելիսեկեան, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 202, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԱՍՏՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ (Մ. Նալբանդ եւ Բ. Ա. Վարդանյան) Թարգմ. Արշակ Տոնեան, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 130, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԳԻՄՆԱՑԻ ՀԻՄՈՒՆԲԵՐԸ (Դ. Ի. Մենդելեւիչ) Թարգմ. Սիմ. Հովեան, Ա. հատոր, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 313, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ՏԻՋԻՔԱԿԱՆ ԴԱՂՆԹԱՑԲ (Ի. Ի. Մակոլով) Թարգմ. Դ. Բարանեան, Ա. ճառ, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 337, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԽՈՐՀՐԴԱՑԻՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, գրական, գեղարուեստական, քննադատական եւ տեսական հանդէս, Թիւ 5, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 170, մէկ օրինակ, (նուէր պետերատէն):

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԵՒ ՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆՑ ԺՈՂՈՎԱՆՈՅ (Ն. Ս. Պոպով), Թարգմ. Ա. Շաւարշեան, գառագիրք, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 88, մէկ օրինակ (նուէր):

ՍԻԱՄԱՆԹՈՅ ԵՒ ԽՃԷԶԱՐԷ (Յովհ. Շիրազ) հայ-քրտական կեանքէ վէպ, պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 38, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ՊՈՒՇԿԻՆԻ 100ԱՄԵԱՑ ԿԵԱՆՔԸ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ (Ս. Յարութեան) պետերատ, Երեւան, 1935, 16°, էջ 108, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՈՒՆԲԵՐԸ ԵՒ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ (Ա. Ղարեբեան եւ Գ. Ն.) պետերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 72, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, հանդէս հայերէն եւ ռուսերէն, Ա. պրակ, գիւղերատ, 1935, 8°, էջ 171, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ՄԵՂՈՒԱՐՈՒԾԱԿԱՆ, գիտական փորձեր, գիւղերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 104, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):

ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ (Լ. Լուսիկեան), Ա. հատոր, գիւղերատ, Երեւան, 1935, 8°, էջ 251, մէկ օրինակ (նուէր պետերատէն):